

Advies

**Nationaal
Burgerberaad
Klimaat**

Hoe kunnen we als Nederland
eten, spullen gebruiken en reizen
op een manier
die beter is voor het klimaat?

Inhoudsopgave

Voorwoord	4	
Heel Nederland in het klein	6	
Inleiding	8	
Onze reis	10	
Zo leggen we de puzzel	13	
Het grote verhaal	14	
De aanbevelingen	18	
Eten		
Samen tegen voedselverspilling	20	AANGENOMEN
Duurzaam (agrarisch) ondernemen moet lonen	22	AANGENOMEN
Gezonde voeding voor iedereen: toekomstbestendige voedselproductie, die traceerbaar en transparant is met respect voor milieu, klimaat en gezondheid in de hele keten	24	AANGENOMEN
Inzetten op de eiwittransitie	26	NIET AANGENOMEN
Spullen gebruiken		
Lang leven(de) spullen!	28	AANGENOMEN
Circulaire economie: het begint bij de grondstof	30	AANGENOMEN
Voor wat het waard is: het beste product voor de beste prijs	32	AANGENOMEN
Deelbare spullen: slimmer omgaan met spullen die incidenteel gebruikt worden	34	NIET AANGENOMEN
Van regenton tot rekening: watergebruik met gezond verstand	36	NIET AANGENOMEN
Duurzaam kiezen via impactlabel	38	NIET AANGENOMEN
Reizen		
Bewuster vliegen	40	AANGENOMEN
De trein, duurzaamheid en kwaliteit op het juiste spoor!	42	AANGENOMEN
Werk thuis, in de buurt, of pak de fiets!	44	AANGENOMEN
Pak de regie in ruimtelijke ordening	46	AANGENOMEN
Schoner rijden sneller beschikbaar en bereikbaar	48	AANGENOMEN
Aantal vervoersbewegingen verminderen en verduurzamen	50	NIET AANGENOMEN
Algemeen		
De kracht van jongeren: dialoog, klimaat en actief burgerschap	52	AANGENOMEN
Iedere stem telt: belangen in balans	54	AANGENOMEN
Van Cool naar Koel: verbind en vertel!	56	NIET AANGENOMEN
Alle ministers in één gebouw	58	NIET AANGENOMEN
Aan de slag! Creëer beraadstafels voor duurzame mobiliteit en de voedselketen	60	NIET AANGENOMEN
Perspectief voor Nederland: allesomvattende visie voor de lange termijn	62	
Klimaatbonus voor iedereen!	64	NIET AANGENOMEN
Impactanalyse	66	
Nawoord van de onafhankelijk voorzitter	68	
Bijlage	71	
Besluitenlijst aanbevelingen	72	

Voorwoord

Een onmogelijke missie

Klimaatbeleid. Voor de één biedt het hoop, voor de ander is het een en al ellende. Voor de meesten is het onbekend. Bedankt voor de kans. De mogelijkheid tot directere inspraak, het krijgen van een stem in klimaatbeleid en deze unieke ervaring in burgerparticipatie. Een inspraakmoment voor gewone burgers. Bedankt voor de vraag. Een hele moeilijke vraag. Over eten, spullen gebruiken en reizen. Drie onderwerpen die zo met elkaar verbonden zijn en toch zo ver van elkaar af staan. Zo moeilijk dat het drie burgerberaden hadden kunnen zijn. Bedankt voor deze onmogelijke missie. Als de overheid het niet kan, waarom zouden wij, 175 gelote burgers, het dan wel kunnen? Laat het duidelijk zijn, het is ons niet makkelijk gemaakt.

Toch moeten we iets. Juist in een tijd van polarisatie, zwabberbeleid en een gebrek aan vertrouwen in de politiek staat een burgerberaad in zijn kracht. In tegenstelling tot een referendum wordt het onderwerp bij een burgerberaad niet platgeslagen tot een ja-nee vraag. Het is een fantastische opening om het gesprek aan te gaan. Om een open dialoog te voeren onder de bevolking. Om echt te weten te komen wat er speelt in de samenleving.

175 willekeurige burgers. Misschien niet allemaal specialisten op dit gebied, maar ieder met eigen talenten en inzichten. Een burger is niet per definitie minder geschikt dan een politicus voor het oplossen van maatschappelijke problemen. Puur omdat politici

verkozen zijn vanwege hun sterke mening, wil niet zeggen dat gewone burgers niet over de benodigde kennis en kunde beschikken. Het enige verschil is dat het voor politici hun werk is om hun mening te geven en dat wij het op vrijwillige basis hebben gedaan.

We kwamen samen als een grote groep en ieder van ons bracht haar eigen ervaringen, kennis en voorkeuren mee. Niemand kon overal tegelijk bij zijn, en ieder werkte dus slechts aan een deel van het geheel. Toch ontstond er iets bijzonders: een proces dat zowel individueel als gezamenlijk was. Individueel, omdat je je eigen keuzes maakte en je eigen stem inbracht. Gezamenlijk, omdat we altijd in gesprek gingen met respect voor elkaar. Zo kon je erop vertrouwen dat dit respect er ook was in de gesprekken waar je zelf niet bij zat. Met deze manier van werken lukte het om voorbij individuele standpunten te komen. En telkens de wijsheid van de hele groep te gebruiken. Hierdoor zijn al onze aanbevelingen meer dan de optelsom van losse meningen en ideeën: ze dragen de wijsheid van het hele burgerberaad in zich.

**De deelnemers van het Nationaal Burgerberaad
Klimaat**

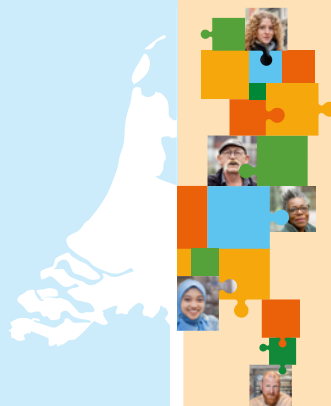

Nationaal Burgerberaad Klimaat

Zo leggen
we de
puzzel

Heel Nederland in het klein

Een afspiegeling van de samenleving

Het Nationaal Burgerberaad Klimaat geeft het kabinet advies over het tegengaan van klimaatverandering. Het burgerberaad bestaat uit 175 gelote mensen uit heel Nederland, van jong tot oud, uit stad en dorp, met verschillende meningen over het klimaatbeleid. Zoals je kunt zien, vormen ze samen een zo goed mogelijke afspiegeling van de samenleving.

Verdeling in Nederland

Geslacht

Verdeling in het Nationaal Burgerberaad Klimaat

Mening over klimaatbeleid

18%

Zeer bezorgd
over klimaat-
verandering,
wil meer
klimaatbeleid

28%

(Enigszins)
bezorgd over
klimaat-
verandering,
wil meer
klimaatbeleid

32%

Enigszins of
niet bezorgd
over klimaat-
verandering,
wil evenveel
of minder
klimaatbeleid

22%

Niet bezorgd
over klimaat-
verandering,
wil minder
klimaatbeleid

19%

Zeer bezorgd
over klimaat-
verandering,
wil meer
klimaatbeleid

29%

(Enigszins)
bezorgd over
klimaat-
verandering,
wil meer
klimaatbeleid

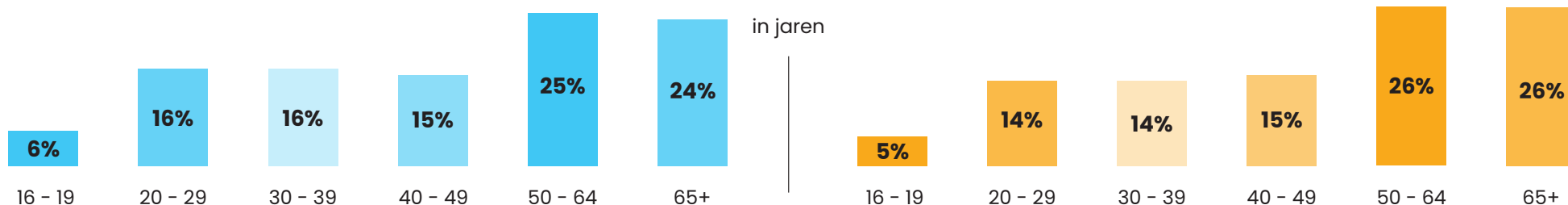
30%

Enigszins of
niet bezorgd
over klimaat-
verandering,
wil evenveel
of minder
klimaatbeleid

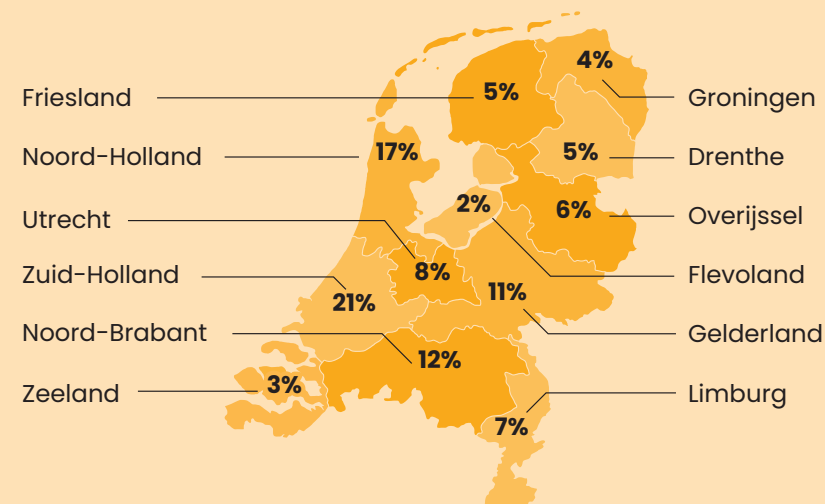
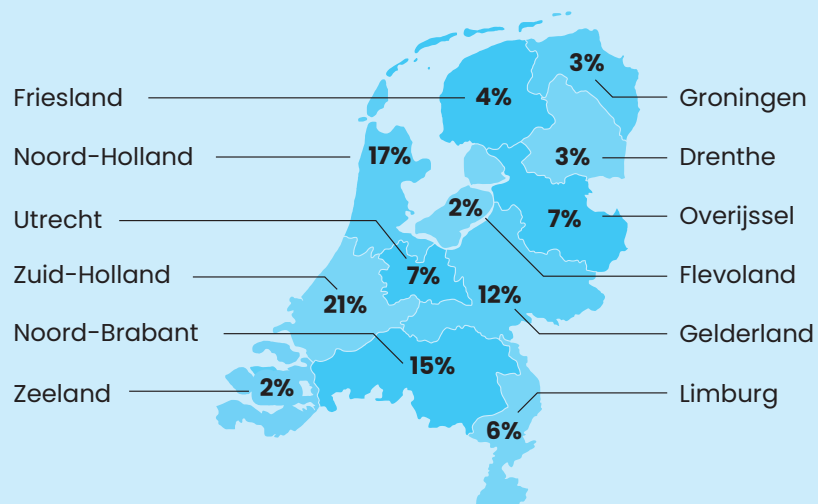
21%

Niet bezorgd
over klimaat-
verandering,
wil minder
klimaatbeleid

Leeftijd

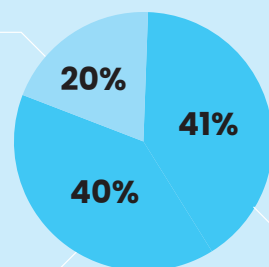
Provincie

Opleiding

- Diploma basisonderwijs en/of vmbo
- Eerste 3 leerjaren van havo/vwo
- Diploma assistentenopleiding (mbo-1)

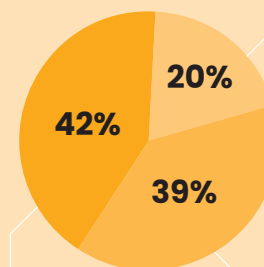
- Bovenbouw van havo/vwo
- Diploma basisberoepsopleiding (mbo-2)
- Diploma vakopleiding (mbo-3)
- Diploma middenkader en specialistenopleidingen (mbo-4)

Diploma hbo en/of universiteit

- Diploma basisonderwijs en/of vmbo
- Eerste 3 leerjaren van havo/vwo
- Diploma assistentenopleiding (mbo-1)

- Bovenbouw van havo/vwo
- Diploma basisberoepsopleiding (mbo-2)
- Diploma vakopleiding (mbo-3)
- Diploma middenkader en specialistenopleidingen (mbo-4)

Diploma hbo en/of universiteit

Door afrondingsverschillen is het mogelijk dat de categorieën per kenmerk optellen tot meer dan 100%.

Inleiding

In een tijd waarin de gevolgen van klimaatverandering steeds duidelijker worden, groeit de roep om effectieve en breed gedragen oplossingen. De uitdagingen zijn complex en vragen om meer dan alleen politieke besluitvorming; ze vereisen de actieve betrokkenheid van de samenleving.

Het Nationaal Burgerberaad Klimaat is een antwoord op deze behoefte. Het is een innovatieve benadering waarbij een dwarsdoorsnede van de Nederlandse bevolking de kans krijgt om zich grondig te verdiepen in de klimaatproblematiek, diverse perspectieven te overwegen en uiteindelijk concrete aanbevelingen te formuleren voor het klimaatbeleid.

Door burgers een directe stem te geven in dit cruciale debat, draagt het burgerberaad bij aan een democratischer proces en vergroot het de legitimiteit en effectiviteit van de toekomstige klimaatstrategieën. Dit initiatief belichaamt het geloof dat collectieve wijsheid en gedeelde verantwoordelijkheid essentieel zijn voor een duurzame toekomst.

De besloten aard van de bijeenkomsten was cruciaal voor een onafhankelijke en vrije dialoog. Dit stelde ons in staat om de inhoud centraal te stellen en tot een resultaat te komen, zonder directe invloed van externe belangen. We hebben ervaren hoe, door het stimuleren van open dialoog en het overwinnen van vooroordelen, burgers in staat zijn complexe onderwerpen te doorgronden en tot breed gedragen, onderbouwde aanbevelingen te komen.

Opdracht en bewegingsvrijheid daarbinnen

De hoofdvraag die de betrokken ministers aan het burgerberaad stelden, is: "Hoe kunnen we als Nederland eten, spullen gebruiken en reizen op een manier die beter is voor het klimaat?"

Daarnaast mag het burgerberaad "aanvullende vragen te formuleren en deze te beantwoorden, indien het dat dienstig acht aan zijn opdracht."¹

Leeswijzer

Voor je ligt het resultaat van de bijzondere opdracht waar 175 Nederlanders² in januari 2025 aan begonnen.

Dit adviesrapport neemt je stap voor stap mee in het verhaal en het advies van het burgerberaad. Het is geschreven door de deelnemers van het burgerberaad zelf. In de verschillende teksten worden zo de verschillende benaderingen en stijlen van de deelnemers van het burgerberaad zichtbaar.

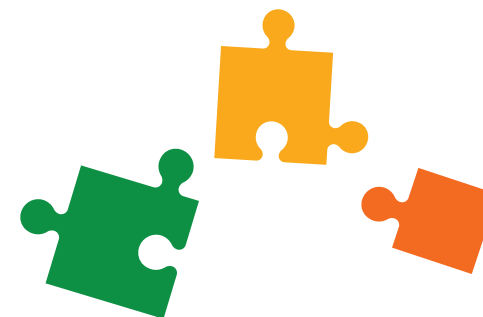
We beginnen met de reis van de deelnemers: hoe hebben wij het proces beleefd, met alle uitdagingen die daarbij kwamen kijken. Daarna volgt Het Grote Verhaal, waarin de rode draden van de aanbevelingen zichtbaar worden. Vervolgens presenteren we de aanbevelingen zelf – inclusief een samenvatting van de impact die ze kunnen hebben. Daarna delen we de belangrijkste bevindingen van de impactanalyse, die is uitgevoerd door een onafhankelijk onderzoeksbureau. Tot slot sluit de onafhankelijk voorzitter af met een nawoord, dat het belang van dit burgerberaad in een bredere maatschappelijke context plaatst. Zo kan je

dit rapport lezen als een reis: van de ervaring van één, naar de wijsheid van velen.

De volledige impactanalyse kan je via [deze link](#) bekijken. Ook de resultaten van de andere hulplijnen waar het burgerberaad gebruik van heeft gemaakt, zijn gepubliceerd. Het rapport van de publieksraadpleging dat door meer dan 35.000 Nederlanders is ingevuld vind je hier. En het rapport van de Kinderklimaatop.

Meer informatie over het burgerberaad kan je vinden op www.burgerberaadklimaat.nl

We wensen je veel leesplezier!

1. Zie Artikel 3 van het Instellingsbesluit Burgerforum klimaat- en energiebeleid.
2. Sinds de start van het burgerberaad in januari 2025 hebben 18 van de 175 deelnemers besloten om niet meer mee te doen. Bij enkelen ging het om inhoudelijke redenen. In de meeste gevallen ging het om persoonlijke omstandigheden (bijvoorbeeld overlijden in familie, gezondheid of belastbaarheid).

Onze reis

Op hetzelfde pad, met verschillende voertuigen

Het begon, zoals alle grote avonturen, met... een lege agenda in het weekend en teleurstellende koffie. In een zaal waar het verschrikkelijk koud was, gewapend met een dekentje en een pen, tegenover 174 andere gevulde stoelen. Met bonzende harten, hoofden vol vragen, en een notitieboekje met pagina's die nog angstaanjagend wit waren.

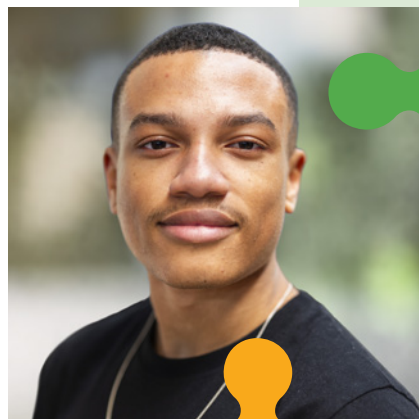
Wat volgde was een wervelwind met verschillende meningen. Sommige uitgesproken en snel, de ander voorzichtig en zacht. Iedereen was in beweging, maar niemand was nog zeker over de richting van het pad. We leerden over hoe we de zachtere stemmen meer ruimte moeten bieden, en de harde stemmen wat meer moeten laten fluisteren.

Één ding was duidelijk. Eensgezind waren we in elk geval niet. En wat een prachtig begin was dat!

De jacht op informatie

Toen kwamen de bronnen op tafel. Gesprekken met mensen met deftige titels en rapporten met cijfers en anekdotes. Sommige vonden gaven richting, de andere lieten ons achter onze oren krabben.

Ook gingen we zelf deze informatie (bijna letterlijk) proeven. Naar buiten om bedrijven en plekken te verkennen waar verhalen verscholen lagen die wij moesten opgraven. Schatten van informatie die wij uiteindelijk mee konden nemen in ons schrijven. Ervaringen die ons prikkelen, maar ook verrijken.

Diplomatiek worstelen met stiften

En toen kwamen de eerste concepten op papier. Met gekleurde stiften vulden we schema's in over wat er belangrijk is, wat we willen bereiken, en waar we nog tegen aan lopen. Meningën vlogen over de tafels.

"Het moet concreet zijn!"

"Nee, we moeten eerst naar het grotere plaatje kijken."

"Mag ik even een tegengeluid laten horen?"

"Sorry, maar zo werkt het in de praktijk dus écht niet."

Iedereen had gelijk.

En niemand.

Soms tegelijkertijd.

We zaten daar, schouder aan schouder, aan tafels die vaak te dicht bij elkaar stonden. Soms wrijvend, soms botsend, maar steeds weer zoekend naar de gedeelde noemer. Zoals eb en vloed, meedeinend op elkaars hersengolven. Al snel kwamen we tot de ontdekking dat samenwerken niet hetzelfde is als het altijd met elkaar eens zijn. Het is elkaar uit laten praten, naar elkaars ideeën luisteren en nieuwe informatie omarmen, en dan toch je eigen punt nog een keer proberen. Met andere woorden. Maar ook; elkaar aanvullen! En elkaar uitdagen. En soms gewoon even stil zijn en denken: "Misschien heeft die ander ook een punt." Het is een proces, net als een kunstwerk van Picasso, waar lagen verf elkaar bedekken, tot het echte plaatje zichtbaar wordt.

Uit de knoop

Zoals het proces al vanaf de eerste bijeenkomsten beschreven werd, als een warboel, begon alles eindelijk los te komen. Er stonden woorden op papier. Iedereen had kunnen s eren met enthousiasme, realisme of veel ervaring. De draad was uit de knoop.

We waren het soms grondig oneens (en misschien nog steeds), maar dat is precies waarom het eindresultaat rijker wordt. Met meer eerlijkheid, en nuance. Niet perfect in harmonie, maar wél met samenklank.

*We begonnen met ruis,
maar eindigen met een voorstel.
Niet perfect, maar gedragen.
En dus: precies goed.*

Stemmen met voetenwerk

En toen kwam het moment van de waarheid. Het stemmen. We stonden niet achter een scherm of verstopt in een anoniem hokje, maar in een cirkel; zichtbaar, voelbaar, bijna tastbaar verbonden. Met elke stap naar voren of achteren lieten we zien waar ons hart en hoofd naartoe trokken: vóór, tegen of ergens daar tussenin. Eerst aarzelend, schuifelend misschien. Maar snel steeds steviger, alsof de vloer onder ons een belofte deed om ons te dragen. Bij elke aanbeveling klonk applaus. Geen formaliteit, maar een warme echo van alles wat eraan voorafging: de koude zalen, de verhitte discussies, en de stiften die niet meer wilden schrijven. Het applaus was niet alleen voor de woorden op papier, maar voor het lef om ze samen te maken.

En het maakte niet uit waar iemand ging staan, al was dat voor, tegen of neutraal. Want in dat moment telde vooral dát we er stonden. Wat mochten we daar trots op zijn. Dat we samen dit proces hadden doorlopen. Een groep gevormd uit verschillende mensen.

Nederlandse burgers die net zo goed je buurman, je bakker, je slager of je leraar hadden kunnen zijn. Verschillend in achtergrond en mening, maar verenigd in de inzet om iets waardevols neer te zetten. Samen, voor Nederland.

De kroon op het werk

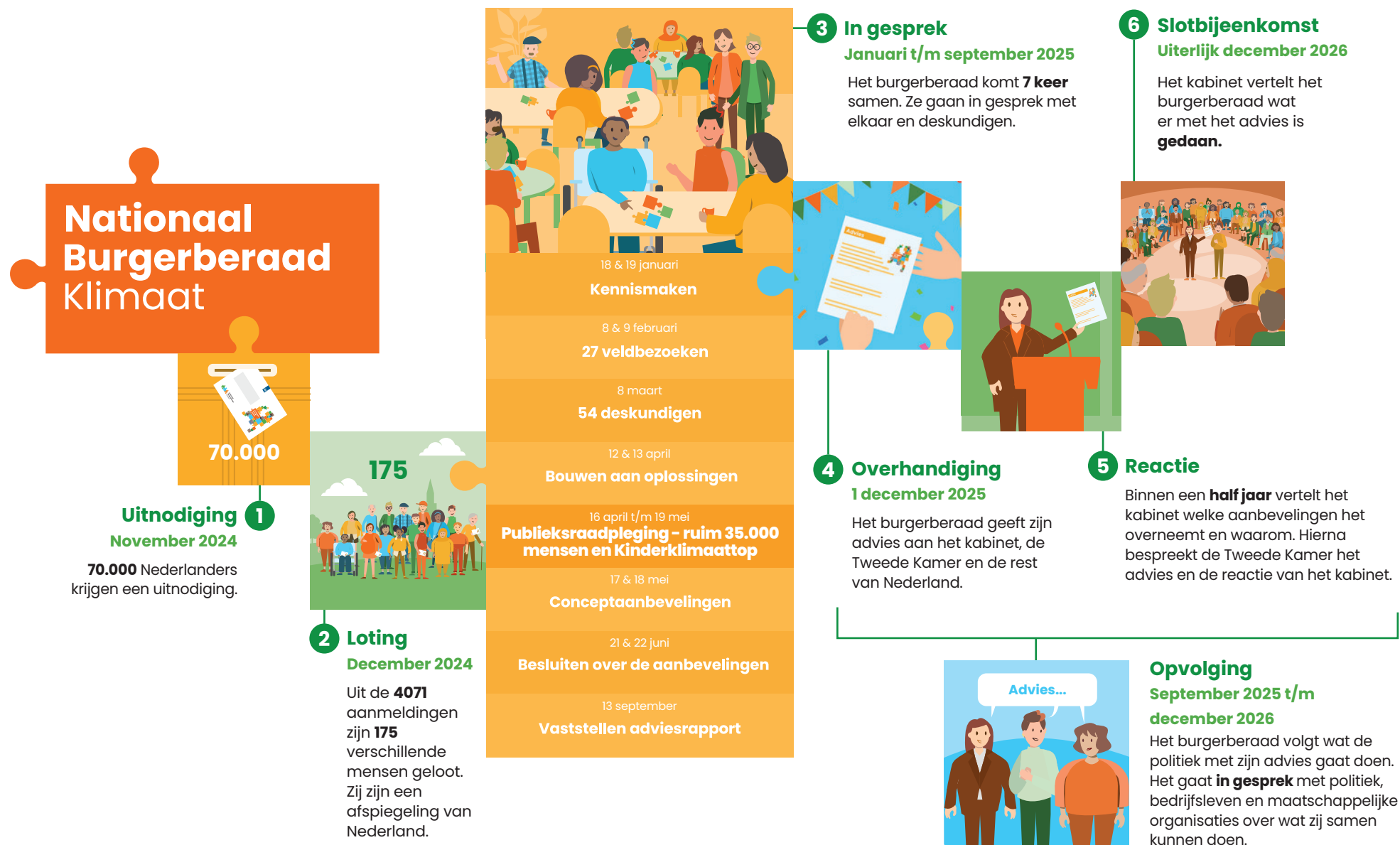
En zo kwamen we tot een einde. Nou ja, het einde van dit hoofdstuk. Want iedereen die weleens een goed boek heeft gelezen, weet dat het spannendste stuk vaak pas begint nadat de personages dachten dat ze klaar waren.

Onze aanbevelingen liggen er. Niet langer als losse post-its die door de tocht van tafel waaien, maar als stevige bouwstenen, zorgvuldig gestapeld na maanden van puzzelen, discussiëren en af en toe zachtjes zuchten.

En nu? Nu is het aan de politiek. Onze aanbevelingen zijn geen sieraden voor in een la, maar gereedschap dat gebruikt moet worden. Geen decoratie voor een rapport, maar richtingaanwijzers die midden in de samenleving horen te staan. Als stem van ons, burgers, die hier onze tijd en energie hebben gegeven om iets groters vorm te geven. Het is geen eindpunt. Het is een uitnodiging. Om te luisteren. Om te handelen. Om te erkennen dat deze aanbevelingen niet zomaar losse ideeën zijn, maar een stem voor het volk van Nederland. En als dat gebeurt, dan was al dat harde werk meer dan de moeite waard. Dan is dit niet zomaar een kroon op het werk, maar een kroon die ook gedragen wordt.

Zo leggen we de puzzel

Het grote verhaal

Van 't pad(je) af – onze afwegingen

Waar hebben we het eigenlijk over? **Waar ligt de grens van wat wij wel en niet mogen adviseren?** Wat is de doos waarbuiten wij moeten denken – en waar staan de lijntjes waarbuiten wij gaan kleuren? Wat gebeurt er al waarvan wij weten en vooral ook waarvan wij niet weten? Waar weten we dat anderen tegenaan lopen? Wat gebeurt er op lokaal niveau of op andere plekken

in de wereld waarvan wij kunnen leren? Wat is in het verleden succesvol gebleken en wat niet?

Nog belangrijker, **voor wie doen we dit?** Maken we ons vooral zorgen over onze eigen omgeving of halen we ons het leed van de wereld op de schouders? Denken we alleen aan onszelf en onze naasten of nemen we ook de belangen mee van grote bedrijven, Nederland,

de EU of zelfs de planeet? Hoe wegen belangen tegen elkaar op? Hoe weegt ons belang en dat van onze kinderen en kleinkinderen op tegen het belang van een ander? Misschien zelfs iemand aan de andere kant van de wereld.

Het onderwerp klimaat en de thema's eten, spullen gebruiken en reizen zijn **niet los te zien van andere grote uitdagingen vandaag de dag**. De oververhitte

woningmarkt, bestaanszekerheid, stikstof, onze internationale concurrentiepositie en het beschermen van natuur en biodiversiteit in onze wateren en op het land. **Ligt onze focus alleen op klimaatmitigatie, het beperken van de uitstoot van broeikasgassen, of ook op maatregelen voor klimaatadaptatie, het leven met de effecten van klimaatverandering?**

Het is onbegonnen werk om alles te bespreken, dus dat doen wij ook niet. Het voelt groter dan ons, maar het is nu van ons. Wij hebben de vraag gekregen vanuit de politiek, maar wij bepalen wat we daarmee doen en welke aanbevelingen daaruit volgen. Wij maken het zo klein of groot als wij denken dat nodig is. Dat is niet makkelijk. Wat voor de één vanzelfsprekend is, is volstrekt absurd voor de ander. Er is discussie over wat wel en niet kan, hoe groot we mogen denken en of het strikt over klimaat moet gaan of dat het breder kan dan dat.

Klimaatbeleid verdeelt. Wij hebben gekeken naar wat verbindt. Voor ons is klimaat niet de enige motivatie. Wij hebben het label 'klimaat' eraf gepulkt. Zonder het stickertje 'klimaat' is veel ineens een stuk

minder controversieel. Wij kijken niet naar klimaatbeleid. Wij kijken naar goed, gedragen algemeen beleid wat ook los van klimaat een toegevoegde waarde heeft. Onze kernwaarden zijn breder dan klimaat en omvatten onder andere **bestaanszekerheid, keuzevrijheid, leefbaarheid, economie, geluk, innovatie en milieu**.

De kaarten op tafel – over de aanbevelingen

Wij willen samen vooruit. Nederland moet zijn rol als gidsland terugpakken en voorop lopen in technologische, sociale en duurzame innovaties met inclusieve welvaart als gevolg. Zet in op de toekomst en kijk naar waar de kansen liggen in een duurzaam Nederland. Hierbij zijn praktische, duurzame oplossingen voor grote uitdagingen zoals klimaat, ongelijkheid en biodiversiteit de kern. Zet in op ontwikkeling binnen de grenzen van de planeet boven eindeloze economische groei. Lange tijd hebben we vertrouwd op het idee dat de markt alles zou oplossen. Maar dit doorgeschoten marktdenken heeft vooral geleid tot grenzeloos winstbejag, grotere ongelijkheid en schade aan klimaat en natuur. Daarom is het nu nodig dat de overheid de regie terugpakt op grote thema's zoals energie, vervoer en ruimtelijke ordening. Waar waardecreatie boven winstmaximalisatie moet komen te staan.

Om iets moois op te bouwen is een goede samenwerking nodig over grenzen heen. De overheid, bedrijven, burgers en andere landen moeten samenwerken om tot oplossingen te komen.

Er zijn een aantal rode draden die door onze aanbevelingen heen lopen:

► **Klimaatbeleid**

Leuker kunnen we het niet maken, wel makkelijker. Zorg dat de lasten niet bij het individu liggen om alles zelf uit te zoeken en te regelen. **Maak duurzaamheid simpeler en duidelijker.** **Duurzaamheid moet lonen.** Nu wordt goed gedrag soms afgestraft door tegenstrijdig beleid. Het streven moet zijn naar betere, betaalbaarder en beschikbare alternatieven. Hierin is oog voor de regio belangrijk.

► **Denk groot**

Zorg voor grote plannen die echt iets oplossen in plaats van het verzanden in kleine problemen en details. Hoe kunnen we grote klappen maken. Wij hebben het gehad over grote ideeën en niet over het afschaffen van plastic rietjes. Wij willen eerlijke lasten naar het idee van 'wie zoet is krijgt lekkers, wie stout is de roe!' In plaats van een óf óf scenario, zien we liever een én én scenario. **De vervuiler betaalt en de verschoner wordt beloond, waarbij het belangrijk is dat mensen zonder alternatieven niet onredelijk hard geraakt worden** (zoals mensen met een kleine beurs en mensen in de regio zonder toegang tot fatsoenlijk openbaar vervoer).

► **Zeg gedrag tegen klimaatverandering**

Alles valt en staat bij gedragsverandering. Hiervoor is intrinsieke motivatie nodig, wat versterkt kan worden door onder andere **transparantie, toegang tot informatie en eerlijkheid.** Waar geen wil is, blijft men weg. **Keuzevrijheid is enorm belangrijk.**

Mensen willen niet tot duurzamere opties gedwongen worden. Bij dwang staan mensen gelijk op

de rem. Mensen willen zelf beslissen hoe en of ze een bijdrage leveren. Niet dwingen, wel sturen op duurzaam gedrag en het beperken van vervuilers.

Schaakmat? Of juist aan zet! – oproep tot actie

Dan rest er nog de vraag: wat is er nodig van de politiek? Naast gesprekken over het klimaat, onszelf, koetjes en kalfjes is er veel gesproken over politiek. We staan als land voor grote uitdagingen, ook buiten het klimaat om. Daarom is het **belangrijk dat wij een overheid hebben waarop wij kunnen vertrouwen.** Houd op met nietszeggende oppervlakkigheden en ga terug naar de diepgang, waarvoor jullie zijn bedoeld. Stop met het uitvergroten van kleine verschillen. We willen allemaal het beste voor Nederland. Werk daar dan ook aan en vertrouw elkaar een beetje. Als jullie elkaar niet vertrouwen, hoe moeten wij ons wel niet voelen? Het voelt alsof Nederland op veel gebieden al jaren stilstaat en in tijden van een snel veranderende wereld is stilstand achteruitgang.

Wie bezit eigenlijk de macht in dit land? Zijn dat bijvoorbeeld de grote multinationale ondernemingen die met hun krachtig lobbyen telkens hun eigen belang weten te dienen ten koste van het algemeen belang? Of is het straks de vertegenwoordiging van de Nederlandse bevolking omdat het kabinet en de Tweede Kamer alle adviezen van het burgerberaad willen opvolgen, uitvoeren en handhaven?

Het is tijd voor knopen in plaats van koppen op het hakblok. Heel veel kan en er zijn een hoop visies, maar het loopt stuk in Den Haag. **Los problemen op in plaats van ze vooruit te schuiven. Trek je handen er niet van af maar neem weer de regie.** Durf keuzes te maken. De overheid moet een actieve rol spelen in het ondersteunen van de transitie. Wij willen een 'niet lullen, maar poetsen' mentaliteit. Zie geen beren maar kansen op de weg. Kijk waar het wel kan in plaats van waar niet.

Nederland voelt zich vaak ongehoord. **Zeg niet alleen dat er meer naar burgers geluisterd moet worden, luister ook daadwerkelijk naar ze.** Betrek burgers in duurzaamheid en beleidsvorming. Zorg voor meer invloed, inspraak en bijdragen van burgers. Zoek mensen op. Ga in gesprek. Luister naar meer mensen dan alleen je eigen achterban voor een breder perspectief. Luister ook in de politiek. Bouw bruggen in plaats van muren en loopgraven. Ga van debat naar dialoog. Kijk elkaar in de ogen aan. Werk eens met elkaar in plaats van continu tegen elkaar.

In deze onzekere tijden is er verlangen naar zekerheid, in voor- en tegenspoed. **De politiek moet met een stabiele langetermijnvisie komen,** wat resulteert in eenheid van beleid zonder tegenstrijdigheden zoals nu het geval is. Maak een einde aan het zwabberbeleid en breng rust terug in de tent. Er is behoefte aan een centraal punt van regie en een onafhankelijke partij die de langetermijnvisie waarborgt net als in het verleden de Deltacommissaris deed. Een commissaris met autoriteit, expertise, budget én doorzettingsvermogen. Los van de politiek.

Bij alles is het belangrijk om te beseffen dat we niet leven in een bubbel. We zijn niet alleen op de wereld. Klimaatverandering is een wereldwijd fenomeen. **Zorg daarom voor samenwerking op lokaal, regionaal, nationaal én internationaal niveau.** We hebben in Nederland niet alles voor het zeggen, maar we kunnen wel staan voor onze belangen en overtuigen. Specifiek de EU speelt een belangrijke rol op het gebied van klimaat. We zijn lid van de club, gebruik de club dan ook in je voordeel.

175 Nederlanders. Van jong tot oud. Van Groningen tot Zeeland. Van links tot rechts. Samen komen we eruit. Als 175 mensen het kunnen, dan kunnen 150 dat ook.

De aanbevelingen

De deelnemers van het burgerberaad hebben samen toegewerkt naar 23 sterke aanbevelingen, die breed gedragen zijn. Daarbij maakten ze gebruik van de rijkdom aan ervaringen en wijsheid in de groep. In verdiepende gesprekken met elkaar en met deskundigen ging het burgerberaad telkens actief op zoek naar verschillende perspectieven en afwijkende meningen. Daarmee zijn de aanbevelingen verrijkt en nog beter gemaakt.

Tijdens de zesde bijeenkomst heeft het burgerberaad gestemd over de 23 aanbevelingen.

13 aanbevelingen zijn aangenomen en kregen de vereiste steun in het burgerberaad. Deze 13 aanbevelingen haalden allemaal de door het burgerberaad gestelde grens van 75%, tot zelfs 97%. Ze vormen de kern van het advies. Daarmee heeft het burgerberaad focus en heldere prioriteiten aangebracht in zijn advies. Het burgerberaad vraagt het kabinet en de Tweede Kamer daarom om deze aanbevelingen direct over te nemen.

De andere 10 aanbevelingen hebben ook steun gekregen van een meerderheid van het burgerberaad: tussen de 56% en 74%. Daarom zijn ook deze aanbevelingen opgenomen in het adviesrapport, als uitnodiging voor politieke en maatschappelijke dialoog.

AANBEVELINGEN

In de cirkel: aangenomen
aanbevelingen > meer dan
75% steun

Buiten de cirkel: Niet aangenomen
aanbevelingen < minder dan
75% steun

Eten

Inzetten op
de eiwittransitie

69%

Duurzaam ondernemen
moet lonen

93%

Gezonde voeding
voor iedereen

83%

Samen tegen
voedselverspilling

97%

De kracht van jongeren:
dialogoog, klimaat
en actief burgerschap

90%

Iedere stem telt:
belangen in balans

87%

Perspectief voor Nederland:
allesomvattende visie voor
de lange termijn

60%

Aan de slag! Creëer beraads-
tafels voor duurzame
mobiliteit en de voedselketen

66%

Klimaatbonus
voor iedereen!

56%

Algemeen

Van Cool naar Koel:
verbind en vertel!

73%

Alle ministers
in één gebouw

71%

Lang leven
(de) spullen!

94%

Circulaire economie:
het begint bij de grondstof

86%

Voor wat het waard is:
het beste product voor
de beste prijs

83%

Van regenton tot rekening:
watergebruik met
gezond verstand

73%

Deelbare spullen

74%

Spullen

Duurzaam kiezen
via impactlabel

73%

De trein-
duurzaamheid en kwaliteit
op het juiste spoor!

86%

Bewuster
vliegen

88%

Werk thuis, in de buurt
of pak de fiets!

83%

Pak de regie in
ruimtelijke ordening

82%

Schoner rijden sneller
beschikbaar en bereikbaar

80%

Aantal vervoers-
bewegingen verminderen
en verduurzamen

69%

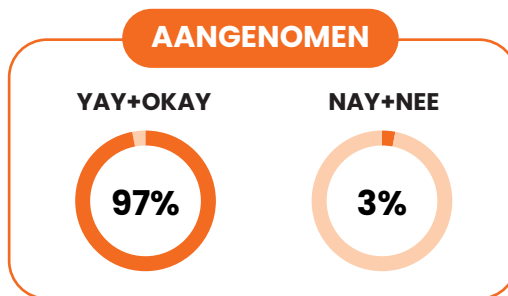
Reizen

**Nationaal
Burgerberaad
Klimaat**

Samen tegen voedselverspilling

Voedselverspilling halveren in 2035

1 WAT WILLEN WE BEREIKEN?

- ▶ Dat de consument en de commercie zich bewust worden van voedselverspilling.
- ▶ Voedselverspilling halveren in 2035 tot een reductie 3 miljard kilogram CO₂-uitstoot.

2 WAAROM VINDEN WE DIT BELANGRIJK?

- ▶ Weggooien is overbodig, vervuilend en slecht voor het klimaat.
- ▶ Het is zonde dat er te veel wordt weggegooid, terwijl er mensen mee geholpen kunnen worden.
- ▶ De gehele voedselketen moet worden meegenomen bij het tegengaan van voedselverspilling.

3 WAT MOET ER GEBEUREN?

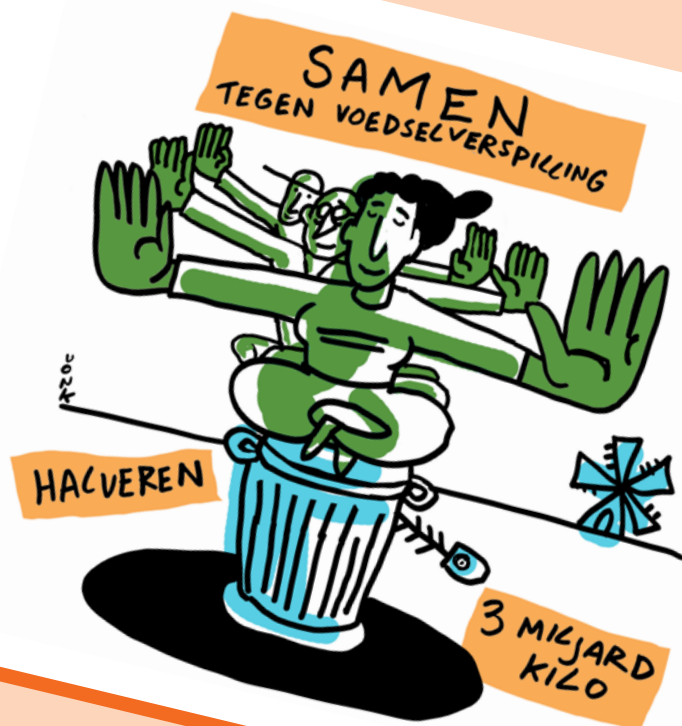
- ▶ Spaanse wet overnemen – aangepast aan de Nederlandse situatie – die voor 78 procent voedselverspilling voorkomt. Deze wet houdt in dat:
 - restaurants/café's: doggybags/bakjes gebruiken bij het verlaten van de zaak;
 - supermarkten: overblijvend voedsel afprijzen; daarna doneren voordat het weggegooid wordt;
 - bedrijven en ondernemers: actief bezig zijn met het voorkomen van voedselverspilling. Als er voedsel overblijft, geef het weg.
- ▶ Het Rijk verplicht gemeentes om een beleidsplan te maken m.b.t. voedselverspilling.
- ▶ Gemeentes stimuleren om voedselverspilling tegen te gaan.
- ▶ Regels met betrekking tot het bewaren van voedsel aanpassen.
- ▶ Icoontjes voor meer duidelijkheid.
 - Op producten informatie versimpelen. Een rood of groen hand icoontje introduceren.
 - Een rood handje + datum + oog is: 'tot die datum'.
 - Een groen handje + datum + neus is: 'kijk, ruik en proef voordat je het weggooit'.
- ▶ Deltacommissaris die overkoepelend de ministeries aanstuurt. Dit moet een onafhankelijk persoon zijn, die niet-politiek gekleurd is en die zorgt voor meer samenwerking tussen de ministeries.
- ▶ Bewustwording en gedragsverandering d.m.v. voorlichting, reclame, etc.

4 WAT ZIJN AANDACHTSPUNTEN?

- Dilemma tussen verplichting en vrijheid oplossen.

Een helder en eenduidig icoon op voeding helpt consumenten in één oogopslag te begrijpen wat ze moeten doen, voorkomt verspilling en vergroot het bewustzijn over voedselveiligheid

Impact

CO₂ Klimaatwinst wereldwijd (Mton CO₂) 1,8 tot 3

€ **Economie**
Beperkte meerkosten voor partijen in de voedselketen maar ook besparingen op termijn. beperkte kosten overheid.

👤 **Sociaal-maatschappelijk**
Kan via voedselbanken sociaal goed uitpakken.

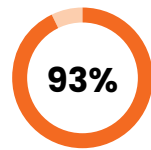
🌱 **Overig, waaronder milieu**
Ook minder water-gebruik, landgebruik en minder stikstofuitstoot en meer biodiversiteit.

Duurzaam (agrarisch) ondernemen moet lonen

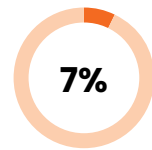
Agrarisch ondernemen moet eenvoudig en financieel aantrekkelijk worden

AANGENOMEN

YAY+OKAY

NAY+NEE

1 WAT WILLEN WE BEREIKEN?

- ▶ We willen dat het financieel aantrekkelijk en eenvoudig wordt voor de agrarische ondernemer om duurzaam te ondernemen en om over te schakelen naar duurzame landbouw. We willen dat zij kunnen veranderen op een manier die het beste bij hen past, rekening houdend met duurzaamheid (CO₂, fosfaat, stikstof en dierenwelzijn).

2 WAAROM VINDEN WE DIT BELANGRIJK?

- ▶ Boeren zijn nu vaak de kop van jut. Wij willen dat zij volop de kans krijgen om hun boerenbedrijf vorm te geven op een manier die goed is voor de boer, de samenleving en het klimaat.

3 WAT MOET ER GEBEUREN?

- ▶ Voer een ETS (emissiehandelssysteem) in voor de landbouw en de veeteelt zoals al bestaat in de meeste andere sectoren en de glastuinbouw. Het idee achter een ETS-systeem is dat agrarische bedrijven uitstootrechten in kunnen kopen op basis van hoeveel zij gaan uitstoten. Denk je als bedrijf veel uit te gaan stoten, dan moet je dus meer rechten kopen en ben je duurder uit. Het is een financiële prikkel om minder uit te gaan stoten. Volgens de berekening van CE Delft is dit advies een grote klapper! We zouden een vermindering van 4 megaton CO₂ kunnen behalen met ons voorstel.
- ▶ Zorg dat een deel van de opbrengsten van het ETS naar het omschakelfonds gaat, om boeren die willen veranderen, te helpen. Gebruik de rest van de opbrengsten om de prijs van producten niet onnodig te laten oplopen en/of als teruggave in de vorm van een klimaatbonus voor burgers (zie aanbeveling: Klimaatbonus voor iedereen).

4 WAT ZIJN AANDACHTSPUNTEN?

- ▶ Het huidige omschakelfonds heeft slechts 130,8 miljoen euro voor 10 jaar. Dat is veel te weinig om te kunnen omschakelen.
- ▶ Nederlandse boeren zijn heel innovatief. Met dit voorstel krijgen ze de middelen en prikkels om die innovatiekracht in te zetten voor het klimaat.
- ▶ Zorg dat kleine boeren administratief en economisch ontlast worden, omdat deze groep boeren (50% van het totaal) slechts voor 10-15% van de uitstoot verantwoordelijk is. Het zwaartepunt moet bij de grootste vervuilers en megastallen komen te liggen.
- ▶ Zet erop in dat het Europees geregeld wordt. Dat kan lang duren. Begin daarom alvast in Nederland. Bijkomend voordeel is dat Nederland, net als Denemarken, koploper kan worden op de markt voor klimaatvriendelijke landbouw.
- ▶ Zorg dat het voor startende en jonge boeren voordelig en gemakkelijk wordt om duurzaam te ondernemen.
- ▶ Zorg voor duidelijk en voorspelbaar langetermijnbeleid voor de boer voor de komende 20 jaar.

Impact

CO₂

Klimaatwinst wereldwijd (Mton CO₂)
Wereldwijd in potentie substantieel en 2 tot 4 in Nederland

€

Economie
Aanzienlijke kosten. 9 cent per liter duurere melk. Elders in economie ook grote opbrengsten door bijvoorbeeld minder stikstofuitstoot

👤

Sociaal-maatschappelijk
In Denemarken wordt het als eerlijk gezien dat ook de landbouw- en veeteeltsector onder klimaatbeleid valt.

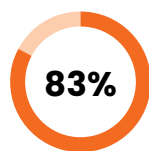
🌱

Overig, waaronder milieu
Heeft ook positieve effecten op stikstofuitstoot en biodiversiteit.

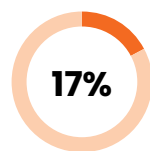
Gezonde voeding voor iedereen: toekomstbestendige voedselproductie, die traceerbaar en transparant is met respect voor milieu, klimaat en gezondheid in de hele keten

AANGENOMEN

YAY+OKAY

NAY+NEE

1 WAT WILLEN WE BEREIKEN?

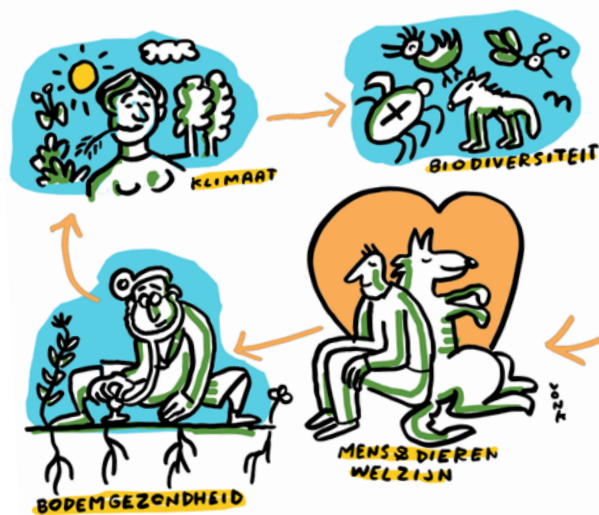
- ▶ Versnellen van de transitie naar een klimaatvriendelijke veeteelt, land- en tuinbouw met langetermijnvisie voor 2040.
- ▶ Dat de doelstelling van de overheid gehaald wordt, namelijk: Nederland wil (conform Europese "Farm to Fork"-strategie) naar een 25% biologisch landbouwareaal in 2030.

2 WAAROM VINDEN WE DIT BELANGRIJK?

- ▶ Een duurzaam Nederlands landbouw- en voedselsysteem heeft een positief effect op het klimaat, de gezondheid van de mens, dier, de biodiversiteit, de bodem, het water en de lucht.
- ▶ Studies laten zien dat de combinatie van gezond en duurzaam eten en circulaire landbouw kan zorgen voor 33 tot 80% minder CO₂-uitstoot.

3 WAT MOET ER GEBEUREN?

- ▶ Stimuleren van circulaire regeneratieve biologische landbouw:
 - Clusteren (fysiek bij elkaar brengen) van biologische landbouw.
 - Zoveel mogelijk seizoensgebonden producten. Focus in eerste instantie op lokaal, daarna nationaal en als laatste Europees niveau.
 - Alleen grondstoffen die niet geschikt zijn voor menselijke consumptie inzetten als voeding voor de veehouderij.
 - Zo min mogelijk schadelijke gewasbeschermingsmiddelen (pesticiden) en kunstmest gebruiken, met als doel ze uit te sluiten.
- ▶ Bevorderen van het marktaandeel voor het EU-Bio label. Het EU-Bio label geeft transparantie op het gebied van:
 - waar komt het product vandaan?
 - is het bewerkt?
 - waar verpakt?
 - is het gezond?
- ▶ Een zwarte stip op een verpakking van ongezonde voeding, i.v.m. transparantie over de gezondheid van een product (zie voorbeeld Chili).
- ▶ Het opzetten van sectorgebonden overlegstructuren om doelstellingen te behalen, waarin alle stakeholders vertegenwoordigd zijn, te weten overheid, boeren, consumenten, supermarkten, etcetera.
- ▶ Gezond voedsel moet betaalbaar zijn en beter beschikbaar zijn.

4 WAT ZIJN AANDACHTSPUNTEN?

- ▶ Definitie van gezonde voeding. Definitie die hier is aangehouden: zoveel mogelijk echt, natuurlijk, niet of nauwelijks bewerkt voedsel, dagelijks fruit, noten, pitten, zaden, meer (plantaardige) eiwitten, vezels, mineralen, vitamines, seizoensgebonden groenten, minder bewerkt, geen gebruik van bestrijdingsmiddelen. Gecertificeerd volgens het EU bio-label.
- ▶ Dierenwelzijn en klimaat kunnen tegengesteld zijn.
- ▶ Hoe gaat de naleving bevorderd worden?
- ▶ Wie stelt de Deltacommissaris aan en aan wie rapporteert deze persoon. De Deltacommissaris komt ook voor in andere aanbevelingen, dus eventueel samenvoegen?
- ▶ Betaalbaarheid gezonde voeding is opgenomen bij een andere aanbeveling.

Impact

CO₂

Klimaatwinst wereldwijd (Mton CO₂)
0 tot 8

€

Economie

Voordeel qua maatschappelijke kosten kan in de miljarden lopen, bijvoorbeeld door lagere zorgkosten. Kosten voor de overheid beperkt.

👤

Sociaal-maatschappelijk

Gemiddeld zullen consumenten op de langere termijn, wat betreft kosten gelijk blijven of goedkoper uit zijn.

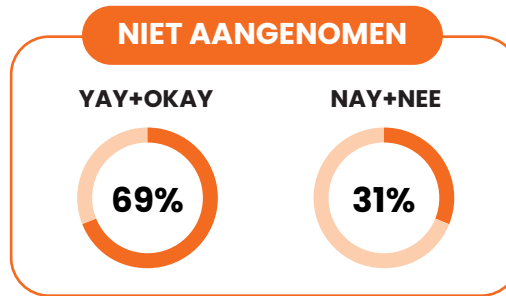
🌳

Overig, waaronder milieu

Heeft ook duidelijke gezondheidsvoordelen. En biologische en circulaire productie leidt tot aanzienlijk minder uitstoot van stikstof en toename van biodiversiteit.

Inzetten op de eiwittransitie

Verhouding 50% plantaardig
50% dierlijk in 2030

1 WAT WILLEN WE BEREIKEN?

- ▶ Nederland moet duurzamer voedsel gaan consumeren. Daarom moet er een eiwittransitie plaatsvinden. Dat betekent een verschuiving van de consumptie van producten met dierlijke eiwitten naar producten met plantaardige eiwitten.
- ▶ De Nederlandse bevolking eet op dit moment 40% plantaardige eiwitten en 60% dierlijke eiwitten.
- ▶ Onze aanbeveling houdt in dat deze verhouding in 2030 50% plantaardige- en 50% dierlijke eiwitten is.
- ▶ En in 2035 60% plantaardige- en 40% dierlijke eiwitten.

2 WAAROM VINDEN WE DIT BELANGRIJK?

- ▶ Dit heeft zeer grote impact op de reductie van CO₂-uitstoot, namelijk 5% van de totale jaarlijkse uitstoot van Nederland! Dat is een enorm aandeel!
- ▶ Daarnaast heeft het volgens de Gezondheidsraad (een onafhankelijk wetenschappelijk adviesorgaan voor de regering) een positieve impact op de gezondheid van de meeste Nederlanders.
- ▶ Ook zijn er andere positieve milieugevolgen zoals dierenwelzijn, beter landgebruik en minder waterverbruik.
- ▶ En er zijn voordelen voor de consument. Producten met plantaardige eiwitten zijn betaalbaarder en goedkoper dan producten met dierlijke eiwitten. En ook belangrijk: de prijs van vlees gaat niet omhoog (dit is ons verzekerd door CE Delft).

3 WAT MOET ER GEBEUREN?

- ▶ Dit resultaat is haalbaar door middel van het invoeren van wet- en regelgeving vanuit de overheid ten aanzien van de verkoop van producten door supermarkten.
- ▶ Wij willen de wet- en regelgeving zo vormgeven dat er in mijlpalen van 2% per jaar minder dierlijk eiwit wordt verkocht. Dit is haalbaar, want supermarkten zijn hier zelf al welwillend mee bezig en hebben aangegeven verder te willen werken aan de eiwittransitie.
- ▶ Er is al een systeem om te meten hoeveel plantaardige en dierlijke eiwitten supermarkten verkopen. Het is dus haalbaar om hier toezicht op te houden en dit te handhaven. Wetgeving is noodzakelijk, omdat dan alle supermarkten aan gelijke regels zijn gebonden en omdat het tempo van de transitie op dit moment niet hoog genoeg ligt.
- ▶ De keuzevrijheid zal goed gewaarborgd worden bij het uitvoeren van de eiwittransitie.
- ▶ De supermarkten mogen zelf hun aanbod en inrichting blijven bepalen. Het gaat hier dus niet om het veranderen van het aanbod, maar om het stimuleren van andere verkoop.
- ▶ Ook de klant houdt zijn eigen keuzevrijheid, men kan nog steeds kiezen voor producten met dierlijke eiwitten.

4 WAT ZIJN AANDACHTSPUNTEN?

- ▶ Bij het invoeren van deze maatregel zijn 2 andere voorstellen van ons belangrijk:
 - Ondersteuning gedragsverandering consumenten. Om de eiwittransitie en het invoeren van de wet te ondersteunen, is er meer stimulering vanuit de overheid nodig om consumenten te helpen een bewuste en duurzame voedingskeuze te maken. Zo willen we educatie/lespakketten omtrent duurzaam voedsel op scholen stimuleren en inzet van sociale media voor een positieve associatie met duurzaam eten.
 - Ecoscore. De Europese Unie heeft een voorstel liggen voor het uitvoeren van een Eco-Score. Wij willen dat Nederland

pleit voor het doorvoeren en uitvoeren van de score. Dit is noodzakelijk voor het verder ontwikkelen en opstellen van wet- en regelgeving omtrent duurzaam geproduceerd voedsel. Prijsbeleid of andere maatregelen kunnen namelijk pas worden ingevoerd wanneer er heldere wet- en regelgeving is omtrent duurzaamheid van voedselproducten.

Kortom, de eiwittransitie is gezonder voor de meeste Nederlanders, goedkoper voor de consument en de consument zal zelf zijn eigen keuze kunnen blijven maken. Dit alles levert 5% MINDER CO₂-uitstoot op voor HEEL Nederland!

INZETTEN OP EIWITTRANSITIE

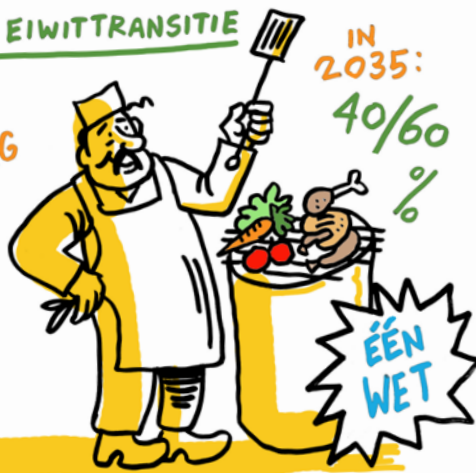
NU:
DIERLIJK-
PLANTAARDIG

60/40
%

IN
2035:

40/60
%

ÉÉN
WET

Impact

CO₂

Klimaatwinst wereldwijd (Mton CO₂)
4 tot 6

€

Economie
Op de langere termijn goedkoper voor consument, omdat plantaardige eiwitten goedkoper zijn dan dierlijke. Beperkte kosten voor overheid.

ooo

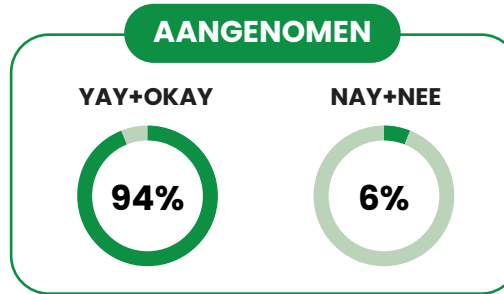
Sociaal-maatschappelijk
Een plantaardig dieet is goedkoper voor de consument. Vlees blijft echter beschikbaar en hoeft ook niet duurder te worden.

☺

Overig, waaronder milieu
Heeft ook gezondheidswinst. Daarnaast lagere stikstofuitstoot, minder landgebruik en voordelen voor biodiversiteit.

Lang leven(de) spullen!

Spullen moeten langer mee kunnen gaan

1 WAT WILLEN WE BEREIKEN?

- We willen dat onze spullen langer mee kunnen gaan, met name elektronica, textiel en meubels.

2 WAAROM VINDEN WE DIT BELANGRIJK?

- Als we minder nieuwe spullen nodig hebben, zorgt dit voor minder productie. Dat zorgt voor minder uitstoot van broeikasgassen, minder afval en daarmee minder verlies van biodiversiteit.

3 WAT MOET ER GEBEUREN?

- Garantieperiode
 - Er moet een verplichte garantie van 6 jaar komen voor elektronica en huishoudelijke apparaten, zoals de Consumer Right Act in Schotland. Daar heb je recht tot 6 jaar om een claim in te dienen als het product niet voldoet aan de vereiste levensduur van 6 jaar.
 - Software-updates voor elektronica en elektrische apparaten moeten net zo lang beschikbaar blijven als de technische levensduur van het apparaat.
 - We willen per productgroep een wettelijke garantietermijn vaststellen.
- Productie voor repareerbaarheid
 - De overheid moet het recht op reparatie – zoals het Right to Repair vanuit de EU – op korte termijn scherp neerzetten. Producenten moeten zorgen dat reparatie van een product altijd mogelijk is.
- Betaalbaarheid repareerbaarheid
 - Er moet een reparatiefonds komen (zoals het Franse model), gefinancierd door de producenten en de overheid. Uit dit fonds worden reparaties voor 50% vergoed.
 - Reparatiediensten voor elektronica, meubels en textiel vrijstellen van btw.

► Beschikbaarheid reparatie

- Onder de Europese Richtlijn Ecodesign ook de reparatie van textiel en meubels toevoegen.
- Het reparatieregister (overzicht van reparateurs) moet worden uitgebreid, inzichtelijk gemaakt en hier moet meer bekendheid aan worden gegeven. De overheid (gemeenten) of het Versnellingshuis Nederland Circulair kunnen hier een rol in spelen.

- Er moeten meer Repair Cafés en repairshops komen. Deze komen op plekken waar mensen komen, zoals winkelstraten en buurtcentra. De overheid moet gemeenten stimuleren om milieustraten/afval-scheidingsstations uit te breiden met repaircafés/-shops en kringloopwinkels. Er zou ook een online repair-desk moeten worden opgezet die mensen helpt bij het zelf repareren van producten.

Impact

CO₂

Klimaatwinst wereldwijd (Mton CO₂)
0 tot 0,1

€

Economie

Economisch gunstig voor Nederland: de productie van spullen in het buitenland wordt minder nodig, terwijl reparatie steeds vaker, en vooral in Nederland plaatsvindt.

👤

Sociaal-maatschappelijk

Consumenten die spullen pas vervangen wanneer ze niet meer te maken zijn, zullen kosten besparen door de langere levensduur.

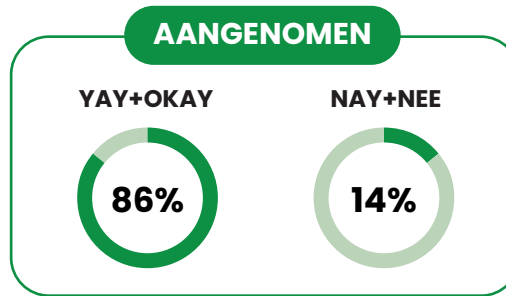
🌱

Overig, waaronder milieu

Positief effect op materiaalgebruik en biodiversiteit.

Circulaire economie: het begint bij de grondstof

Zoveel mogelijk gebruik maken van
circulaire grondstoffen

1 WAT WILLEN WE BEREIKEN?

- Wij, als burgerberaad Klimaat, willen bereiken dat de Nederlandse industrie meer circulaire grondstoffen gaat gebruiken. We willen dat deze bedrijven dit in geleidelijke stappen doen, wat het mogelijk maakt dat de Nederlandse economie zoveel mogelijk gebruik maakt van circulaire grondstoffen.

2 WAAROM VINDEN WE DIT BELANGRIJK?

- De klimaatdoelen zijn niet haalbaar zonder efficiënter om te gaan met grondstoffen. Zodra bedrijven minder nieuwe grondstoffen gaan winnen, heeft dit een positieve invloed op het klimaat.
- Het gebruik van recyclaat zal de hoeveelheid restafval verminderen. Deze aanbeveling stoomt Nederland klaar voor het Europese beleid over het bijmengen van gerecycled plastic in 2030.

3 WAT MOET ER GEBEUREN?

- Verplichting vanuit de overheid voor de Nederlandse industrie om gerecyclede of biobased grondstoffen bij te mengen met een percentage dat geleidelijk wordt verhoogd (25-30% bij plastic).
- Het gebruik van nieuw plastic moet worden belast door de overheid. Dit geld moet worden gebruikt voor aanpassingen en innovaties die nodig zijn om de Nederlandse industrie recyclaat te kunnen laten verwerken. Zo zorgen we voor levensvatbaarheid bij Nederlandse bedrijven.
- De belasting op secundaire grondstoffen moet omlaag. Zo wordt het prijsverschil tussen nieuw en recyclaat (deels) overbruggd.
- Fabrikanten die recyclaat gebruiken wat niet uit Europa komt, betalen hiervoor een heffing.
- Richt werkgroepen op waarin de industrie en de politiek samen tot oplossingen komen voor recycling.

4 WAT ZIJN AANDACHTSPUNTEN?

- ▶ Producten moeten zo gemaakt worden dat de grondstoffen recyclebaar/demontabel zijn.
- ▶ Er moeten bedrijven zijn die het recycleproces kunnen uitvoeren en ook bereid zijn om dit te doen.
- ▶ Onze aanbeveling gaat voornamelijk over plastic, wat volgens CE Delft 120 tot 750 kton CO₂-uitstoot kan verminderen. Maar we willen dat dit ook voor andere recyclebare grondstoffen wordt opgepakt.
- ▶ Zorgen voor zekerheid in de nationale en Europese aanvoer van secundaire grondstoffen naar bedrijven.
- ▶ Er is geen duidelijk landelijk inzamelingsbeleid voor recyclebaar afval. Gemeenten mogen dit zelf bepalen i.v.m. lokale beperkingen. Deze gemeenten moeten kiezen tussen voor- of nascheiden; beide is in het huidige beleid niet mogelijk. Waarom niet?
- ▶ We pleiten voor een Europese aanpak, omdat dat meer impact heeft.

VAN AFVAL NAAR CIRCULAIRE GRONDSTOF

Impact

CO₂

Klimaatwinst wereldwijd (Mton CO₂)
0,1 tot 0,8

€

Economie

Bepakt hogere kosten voor bedrijven en consumenten doordat bioplastic en recycalaat duurder zijn dan nieuw plastic.

☺☺☺

Sociaal-maatschappelijk

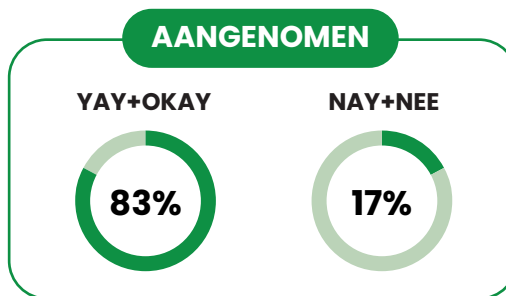
Consumenten zullen van deze maatregelen, die door bedrijven moet worden uitgevoerd, niet veel merken.

☺

Overig, waaronder milieu

Positief effect op biodiversiteit, vervuiling, water- en bodemgebruik.

Voor wat het waard is: het beste product voor de beste prijs

1 WAT WILLEN WE BEREIKEN?

- Op dit moment is er geen sprake van een goed functionerende vrije markteconomie voor spullen. Producenten profiteren van oneerlijke prijsvoordelen op vervuilende producten. Wij willen een eerlijke vrije markt behalen met prijssturende maatregelen, die bedrijven stimuleren om productieprocessen te verduurzamen en consumenten aanmoedigen om duurzamere producten te kopen. We beginnen met elektronica en kleding, omdat deze de meeste klimaatimpact hebben.

2 WAAROM VINDEN WE DIT BELANGRIJK?

- De prijs van producten representeert niet de klimaatimpact ervan. Zo zijn duurzaam geproduceerde producten vaak duurder dan meer vervuilende producten. Hierdoor is het voor de consument te makkelijk om voor een vervuilend product te kiezen, veelal van lagere kwaliteit. Wij gaan uit van het principe: de vervuiler betaalt.

3 WAT MOET ER GEBEUREN?

► Heffen producent

We willen de prijs koppelen aan een label. Hiervoor kan het labelingsysteem van aanbeveling: 'Duurzaam kiezen dankzij impactlabel' gebruikt worden. Daarnaast wordt binnen de EU al gewerkt aan het ESPR Digital Product Passport (DPP), dat de CO₂-uitstoot, levensduur, repareerbaarheid, hergebruik en materialen en herkomst van spullen meet. Spullen die op de Europese markt aanwezig zijn, ook die buiten de EU geproduceerd zijn, krijgen via dit systeem een score A-F.

We willen producten met een hogere klimaatimpact, met score B-F, trapsgewijs gaan belasten, waarbij producten met een lager label een hoger percentage betalen. Deze heffing ligt bij de producerende partij. De eisen aan producten worden jaarlijks opgeschroefd, om steeds meer milieubelastende producten uit onze economie te weren en producenten te dwingen om duurzamere producten te maken.

Om een eerlijke markt voor alle producten te behalen moeten ook de fossiele subsidies worden afgebouwd.

► Teruggeven aan de maatschappij

De opbrengsten van de belasting kunnen op verschillende manieren worden herverdeeld. In eerste instantie refereren we aan de aanbeveling 'Klimaatbonus voor iedereen'. Ook willen we innovatiesubsidies voor de ontwikkeling en het opschalen van duurzame producten en productieprocessen. Om te zorgen dat deze heffing het MKB niet te veel benadeelt, willen we dat keuringen voor het label ruimschoots vergoed worden voor, in elk geval, kleine bedrijven.

4 WAT ZIJN AANDACHTSPUNTEN?

- Er zijn zorgen over de betaalbaarheid. Hiervoor refereren we aan de aanbeveling 'Klimaatbonus voor iedereen' of vragen we het ministerie om een andere maatregel uit te werken die de koopkracht van burgers op peil houdt, met name die van mensen met een kleine portemonnee.
- Er leven zorgen binnen het burgerberaad rondom hoe complex de bureaucratie is die hiermee gepaard gaat. En dat grote bedrijven misbruik van het systeem kunnen

maken of dat ze te makkelijk hun invloed kunnen uitoefenen. Wij kiezen hier toch voor, omdat het label al Europees geïmplementeerd wordt en omdat het burgerberaad ook een aanbeveling doet rondom het beperken van lobby-macht. Anderzijds creëert het ook een eerlijk speelveld voor de kleine bedrijven die nu voorop lopen en duurzaam willen produceren, maar het niet verkocht krijgen omdat niet duurzame opties nu nog goedkoper zijn.

Impact

CO₂

Klimaatwinst wereldwijd (Mton CO₂)
2,9 tot 3,7

€

Economie
Kleding en elektrische apparaten worden 25% à 50% duurder. Als de heffing volledig wordt teruggegeven voor de gemiddelde burger netto geen kosten.

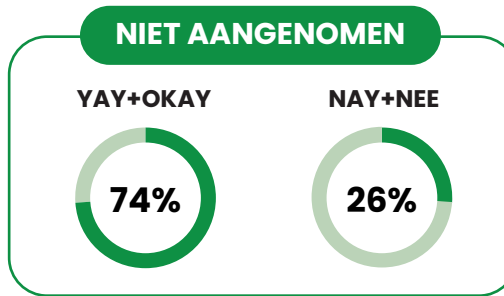
ooo

Sociaal-maatschappelijk
Burgers die minder dan gemiddeld spullen kopen (lage inkomens) gaan er op vooruit. Burgers die veel spullen kopen gaan er op achteruit.

Overig, waaronder milieu
Positieve effecten op het gebruik van schaarse materialen en biodiversiteit.

Deelbare spullen: slimmer omgaan met spullen die incidenteel gebruikt worden

1 WAT WILLEN WE BEREIKEN?

- Wij willen dat het in Nederland normaal, makkelijk en aantrekkelijk wordt om spullen te delen in plaats van te bezitten. Dit willen we bereiken middels een deelschuur, waarin bijvoorbeeld een grasmaaier, een ladder of een dakkofer dicht bij huis makkelijk te verkrijgen/te delen zijn.

2 WAAROM VINDEN WE DIT BELANGRIJK?

- Klimaat: minder productie betekent minder broeikasgassen, grondstoffen- en watergebruik.
- Minder afval: minder apparaten worden weggegooid.
- Kosten: de toegang tot gedeelde apparaten is goedkoper dan zelf aanschaffen.
- Ruimtebesparing: minder bezit betekent minder opslagruimte.
- Sociale cohesie: een gezamenlijke deelschuur zorgt voor onderlinge interactie.
- Kinderklimaat: in de kinderklimaat is een vergelijkbaar systeem met betrekking tot speelgoed geopperd.

3 WAT MOET ER GEBEUREN?

Ministeries starten een programma met relevante organisaties zoals woningcorporaties, bestaande initiatieven, bouwmarkten en experts, waarbij ze een concreet plan maken om delen te stimuleren. Dit gebeurt in twee stappen:

- De minister van volkshuisvesting sluit een woonconvenant met wooncorporaties waarin ze afspreken dat alle nieuwe wooncomplexen een deelschuur krijgen:
 - Door te starten met nieuwe wooncomplexen kan de deelschuur direct breed uitgerold worden en kun je hier lessen uit trekken voor de verdere opschaling.
 - Terwijl we dit doen, worden instrumenten uitgewerkt die nodig zijn om het systeem goed te laten lopen. Denk aan een reserveringsapp, een financieringsmodel, manier van beheer en het ontwikkelen van een standaardpakket aan juridische en verzekeringstechnische modellen. Ook aan goede communicatie richting bewoners wordt gedacht. Door bovendien te werken met een leaseconstructie zorg je ervoor dat kapotte producten snel en effectief gerepareerd worden.
- De overheid stelt financiering beschikbaar voor het creëren van deze instrumenten en om de eerste deelschuren op te zetten.
- De bedoeling is dat mensen een klein bedrag per maand bijbetalen aan servicekosten om dit mogelijk te maken. De spullen uit de deelschuur zijn vervolgens altijd beschikbaar voor de huurders.

4 WAT ZIJN AANDACHTSPUNTEN?

- ▶ De lessen van nieuwe wooncomplexen worden actief verspreid en gedeeld zodat bestaande wooncomplexen, buurten, VVE's en andere organisaties makkelijk dit systeem kunnen overnemen.
 - Lokale overheden coördineren pilot-projecten met woningcorporaties/VVE's en faciliteren de fysieke deelschuren.
 - Via communicatiemiddelen willen we mensen bewust maken van de mogelijkheden van een deelschuur en hoe gemakkelijk deze op te zetten is.
 - Het leensysteem kan opgenomen worden in bouwbesluiten of lokale woonvisies.
- ▶ Hoe verdeel je de kosten eerlijk? Een grasmachine is alleen relevant wanneer je gras hebt.
- ▶ Goedkope toegang tot apparaten kan leiden tot méér gebruik in plaats van minder.

Impact

CO₂ **Klimaatwinst wereldwijd (Mton CO₂)**
Beperkt

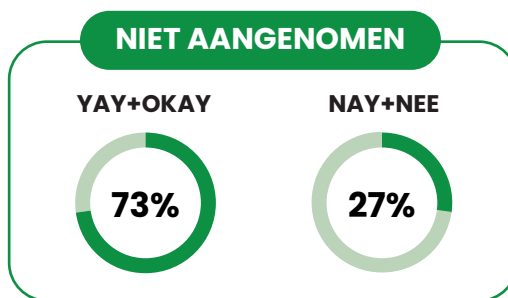
€ **Economie**
Lagere kosten voor lage inkomens. Beperkte kosten voor de overheid.

👤 **Sociaal-maatschappelijk**
Voor mensen met lagere inkomens met name gunstig.

🌳 **Overig, waaronder milieu**
Potentiële positieve bijdrage aan grondstoffenuitputting en watergebruik.

Van regenton tot rekening: watergebruik met gezond verstand

Slimmer watergebruik stimuleren

1 WAT WILLEN WE BEREIKEN?

- We streven naar een toekomst waarin waterbewustzijn vanzelfsprekend is, want achter alles wat we eten en doen schuilt verborgen waterverbruik. Door klimaatverandering, toenemende droogte en bevolkingsgroei raken onze watervoorraden uitgeput, terwijl echte maatregelen uitblijven. Daarom moeten we nú versnellen. Minder waterverbruik betekent lagere kosten, minder CO₂-uitstoot en een veerkrachtige samenleving.

2 WAAROM VINDEN WE DIT BELANGRIJK?

- Water is niet vanzelfsprekend! Laten we het zo ook behandelen.

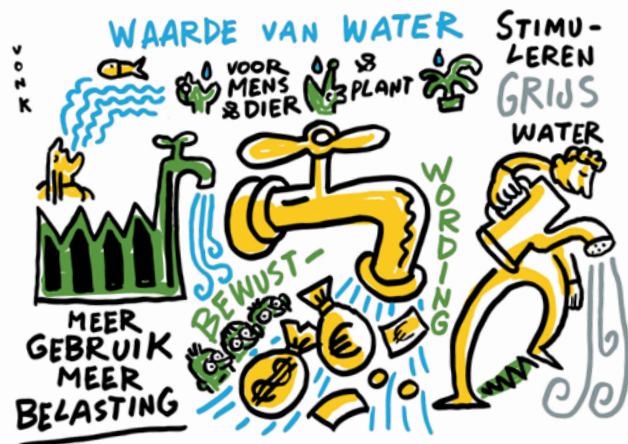
3 WAT MOET ER GEBEUREN?

- Slimmer watergebruik stimuleren.
 - Bewoners bewust maken van hun dagelijkse waterverbruik via gerichte campagnes door gemeenten en drinkwaterbedrijven (sociale media, de lokale krant). Water in huis hergebruiken door bijvoorbeeld kookwater opvangen en gebruiken in de tuin.
 - Waterbesparende technieken aantrekkelijker maken, zoals een waterbesparende douche-kop, regenwater gebruiken voor tuin of toilet en subsidies op regentonnen.
 - Transparant beleid door gemeenten en drinkwaterbedrijven met betrekking tot het verborgen waterverbruik.
- Voordeel bij bewust verbruik.
 - Bedrijven (drinkwater):
 - Basistarief voor bedrijven en een voordeel bij minder verbruik drinkwater. Bedrijven zijn op dit moment vrijgesteld van drinkwaterbelasting voor gebruik boven de 300 m³. Dit gaan we afschaffen.

- Het plan voor vrijstelling voor de drinkwaterbelasting ligt er voor 2027. Dit plan bespoedigen en aanvullen met: verbruik boven 50 m³ (100 liter per dag) dubbel belasten.
- Bedrijven (grondwater):

Hetzelfde willen we adviseren voor bedrijven die grondwater onttrekken (bijvoorbeeld wasserij van een ziekenhuis en sommige drinkwaterbedrijven). Op dit moment wordt dat niet belast maar zijn er alleen heffingen die per provincie verschillen. Vanaf een nader te bepalen jaar moeten alle bedrijven gaan betalen vanaf een dagelijks verbruik boven de 100 liter. Wie de belasting gaat heffen moet nader worden bepaald. Bijvoorbeeld de provincie.
- Particulieren (drinkwater):

Wij hebben een trapsgewijze methode voor ogen, waarbij het doel is om over maximaal 5 jaar 100 liter per persoon per dag te gebruiken. Op dit moment verbruikt een Nederlander gemiddeld 130 liter per dag. Voor hen eveneens vrijstelling tot 50 liter per dag en daarboven verdubbeling van de belasting.
- Ons advies is om het geld wat dit oplevert terug te laten stromen in innovatie op het gebied van bijvoorbeeld vergroening in stedelijk gebied, ontzouting van zeewater, kwaliteit van drinkwater, stimulatie grijs watergebruik bij nieuwbouw.
- Investeren in wateropslag voor landbouw en in stedelijk gebied.
 - Opslag zorgt dat er in droge periodes voldoende water beschikbaar is voor gewassen, parken en stedelijke groei.
 - Hierdoor kan landbouw doorgaan zonder overmatig grondwater op te pompen.
- Deltaplan ruimtelijke adaptatie praat over 2050, dat moet sneller: 2030.

4 WAT ZIJN AANDACHTSPUNTEN?

- Technische en financiële haalbaarheid. Systemen voor opvang, opslag of hergebruik zijn niet altijd betaalbaar voor huishoudens of kleinere boeren.
- Ruimtelijke inpassing. In steden is de ruimte beperkt voor grote buffers, wadi's of installaties.
- Verantwoordelijkheid, beheer en extra werk
Wie is verantwoordelijk voor onderhoud, veiligheid en functioneren van installaties?
Wie is verantwoordelijk voor het extra werk?
- Ongelijkheid tussen gebruikers. Niet iedereen heeft dezelfde toegang tot waterbesparende technologie of ruimte voor opslag (appartementen).
- Kwetsbare groepen hebben in sommige gevallen meer water nodig dan een gemiddelde Nederlander.
- Krijgen ziekenhuizen en grote zorginstellingen wel of geen ontheffing en zo ja hoe dan? Ons is geadviseerd om hiervoor geen ontheffingen te verschaffen.

- Verken beleidsmaatregelen die het gebruik van grijswatervoorzieningen stimuleren in nieuwbouw en renovatie:
 - Pilotprojecten in samenwerking met woningcorporaties en gemeenten. De laatste pilot was in 2000 in Leidsche Rijn.
 - Subsidies of fiscale prikkels voor grijswatersystemen.
 - Aanpassing in bouwregelgeving (grijswatersystemen verplichten).

Impact

CO₂

Klimaatwinst wereldwijd (Mton CO₂)
0,2

€

Economie

Bedrijven gaan meer belasting betalen voor water. Burgers gaan gemiddeld niet meer betalen, veelverbruikers wel.

👤

Sociaal-maatschappelijk

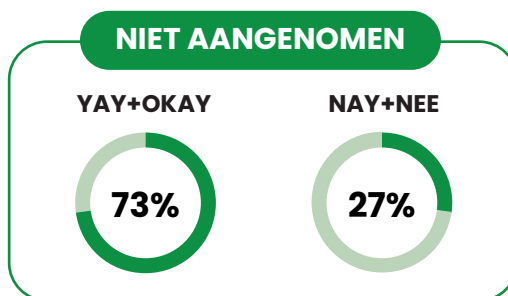
Bedrijven en burgers worden gelijk behandeld. Iedereen die water gebruikt, gaat belasting betalen. Burgers met weinig inkomen worden ontzien.

🌱

Overig, waaronder milieu

Minder watergebruik zorgt ook voor minder verdroging van natuurgebieden en daarmee voor een behoud van biodiversiteit.

Duurzaam kiezen via impactlabel

1 WAT WILLEN WE BEREIKEN?

- Inzicht geven in aan-/inkoopkeuzes door een nationaal, uniform duurzaamheidslabel – het impactlabel – dat:
 - de duurzaamheid van producten inzichtelijk maakt via één duidelijke score (A–E);
 - consumenten stimuleert tot duurzame keuzes via directe cashback, zodat ook consumenten met een kleine beurs een A product kunnen kopen voor een C prijs;
 - transparantie en vertrouwen terugbrengt in de keurmerkenstructuur;
 - de vervuiler laat betalen en de producenten die het goed doen, belooft.

2 WAAROM VINDEN WE DIT BELANGRIJK?

- Consumenten moeten inzicht krijgen in wat ze kopen en welke impact dat heeft op de aarde. Duurzame producten zijn vaak duurder.
- Consumenten zijn het overzicht kwijt. Er is geen uniforme standaard: er bestaat momenteel geen integrale, herkenbare score voor milieu- én sociale impact. Dat werkt greenwashing in de hand.
- Overheid zoekt effectieve gedragssturing: zonder complexe subsidies, maar mét inzicht in impact.

3 WAT MOET ER GEBEUREN?

- Realiseer het impactlabel als nationaal sturingsmechanisme voor duurzame consumptie, inzichtelijk en modulaair opgebouwd met eerlijke financiering, technologische transparantie, en maximale toegankelijkheid.
- Ontwikkeling van een in één oogopslag herkenbare A–E-score, op basis van:
 - klimaatimpact (LCA); grondstoffen & circulariteit; energiegebruik (indien van toepassing); toxiciteit/veiligheid; sociaal welzijn en dierenwelzijn.
 - Beheer door een onafhankelijke stichting publieke data, met gebruikmaking van een gesloten systeem voor heffing en teruggave (bijvoorbeeld via blockchain).
 - Een QR-code per product voor uitleg over de score, keurmerken en herkomst.
 - Vrij toegankelijke, transparante database.
- Consumenten- en producentenbeloning leidt tot duurzame keuzes.
 - Door middel van cashback voor A–E-label-producten via een app (bankrekeningkoppeling) en/of een Fysieke ImpactPas (voor digibeten).
 - Ook voor producenten die A–D-producten leveren.
 - Directe verrekening aan de kassa, uitbetaling of opsparen bij tonen van de ImpactPas. Overdraagbaarheid van opgebouwde waarden, statiegeld bij tweedehandsverkoop van producten is mogelijk.

SAMENVATTEND:

- Slimme bekostiging via drie bronnen (zie ook aanbeveling: 'Voor wat het waard is'):
 - Europese CO₂-invoerheffingen (CBAM)
 - Producten van buiten Europa met hoge uitstoot leveren deels financiering voor het systeem.
 - Milieuheffingen op vervuilende activiteiten (nationaal)
 - Denk aan toeslagen op niet-circulaire verpakkingen, overmatige CO₂-uitstoot of niet-afbreekbare plastics.
 - Eventueel gefinancierd uit inkomsten van de CO₂-heffing voor bedrijven.
 - Statiegeld op niet-recyclebare of milieu-onvriendelijke producten
 - Direct zichtbaar in app/pas; spaarbaar én overdraagbaar.
- Deze structuur verlegt de kosten van duurzaam gedrag van de consument richting de vervuiler, zonder noodzaak voor permanente subsidies.
- Bewustwording en gedragsverandering met behulp van een grootschalige campagne via social media & influencers, TV/radio/print en retail-partnerships, gericht op herkenbaarheid, herhaling en zichtbaar voordeel.

- Het Impact Label maakt duurzame keuzes;
- Begrijpelijk (één score);
- Toegankelijk (ook zonder smartphone);
- Aantrekkelijk (cashback + overzicht);
- Betaalbaar (vervuiler betaalt);
- Controleerbaar (open audits en algoritmen).

Impact

Klimaatwinst wereldwijd (Mton CO₂)
1

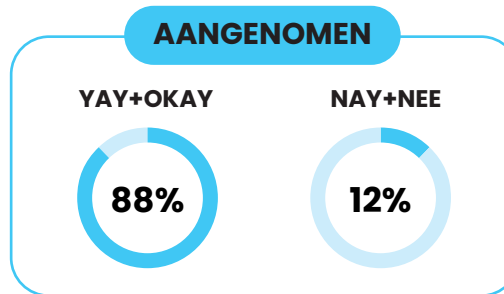
Economie
Consumenten die duurzamere producten kopen, gaan erop vooruit. Consumenten die dit niet doen, gaan meer betalen. Beperkte kosten overheid.

Sociaal-maatschappelijk
Dit maakt duurzamere producten bereikbaar voor meer Nederlanders.

Overig, waaronder milieu
Het label zorgt voor meer duidelijkheid over duurzaamheid van producten. Positief effect op materiaalgebruik en biodiversiteit.

Bewuster vliegen

Hef een mondiale belasting op kerosine

1 WAT WILLEN WE BEREIKEN?

- ▶ Luchtvaart is belangrijk. Het verbindt mensen wereldwijd, stimuleert onze economie en maakt het voor burgers mogelijk om familie te bezoeken en op vakantie te gaan. Maar vliegen is ook vervuilend.
- ▶ Wij geloven in bewuster vliegen. Dat bereiken we door een wereldwijde kerosinebelasting en tegelijkertijd innovatie van duurzame oplossingen. Hierdoor maken we de luchtvaartsector rechtvaardiger en duurzamer.

2 WAAROM VINDEN WE DIT BELANGRIJK?

- ▶ Tot onze verbazing is er nog altijd een wereldwijde uitzondering op de belasting van kerosine. Deze vrijstelling stamt uit 1944 toen burgerluchtvaart gestimuleerd moest worden. Wij vinden deze vrijstelling inmiddels achterhaald. Want waarom betalen we wél belasting voor de brandstof voor auto's maar niet voor brandstof in vliegtuigen. Dat is niet eerlijk.

3 WAT MOET ER GEBEUREN?

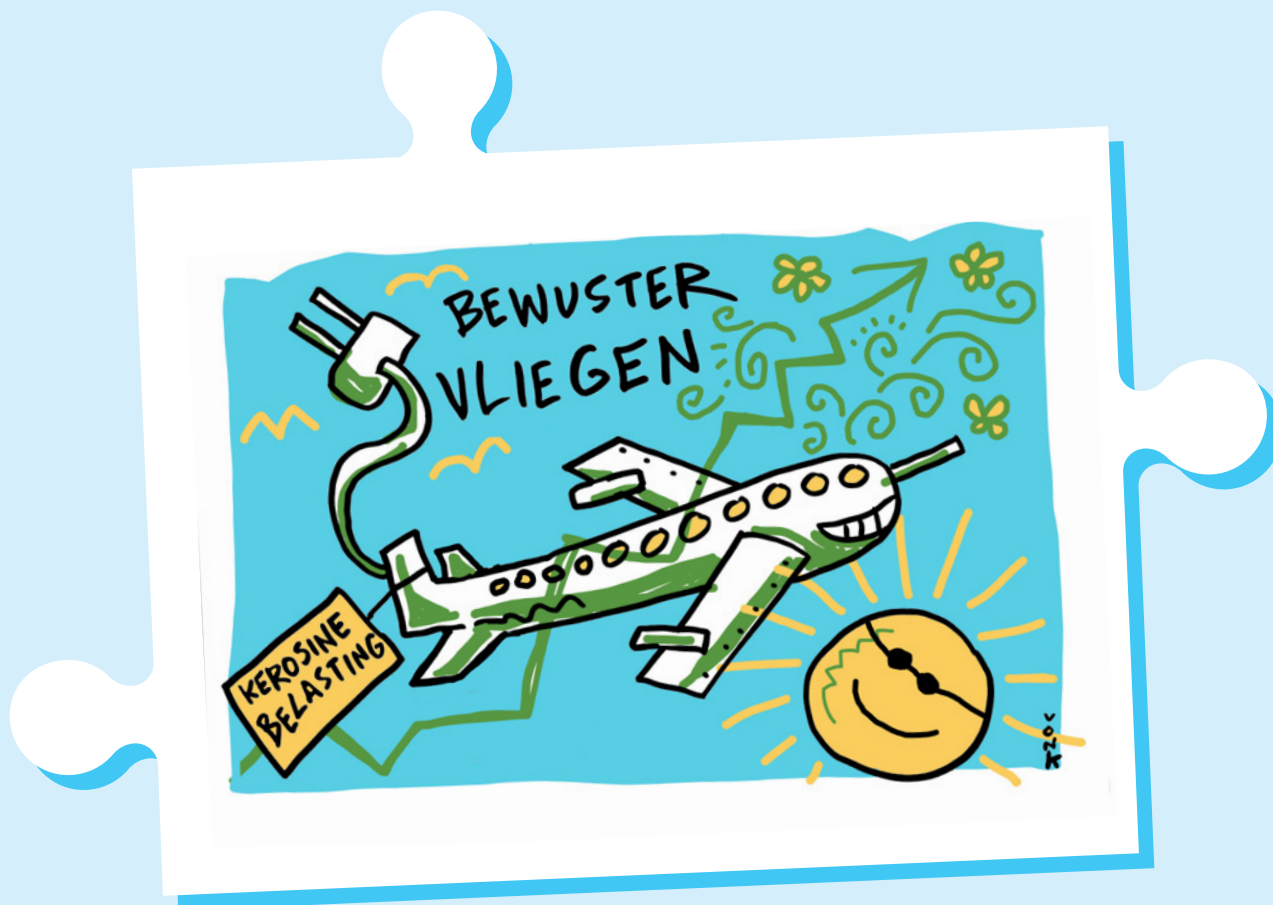
- ▶ Ons voorstel: hef een mondiale belasting op kerosine¹. Doordat je deze belasting heft, snijdt het mes aan twee kanten:
 - Enerzijds aan de aanbodkant: Hier zullen luchtvaartmaatschappijen meer gaan betalen voor hun vervuilende brandstof². Want als kerosine duurder wordt, stimuleert³ dit investeringen in schonere technologie. Dit gaat over schonere brandstoffen, zoals biobrandstof, waterstof en stroom. Maar ook over schonere en stillere vliegtuigen⁴.
 - Het mes snijdt anderzijds ook aan de vraagkant: Vliegtickets worden iets duurder voor de reiziger. Bij Europese vluchten gaat het om een prijsstijging van ongeveer 4% op de totale ticketprijs en voor intercontinentale vluchten gaat het om 9% van de totale ticketprijs. We verwachten dat dit een verschuiving naar treinreizen op kortere afstanden zal stimuleren waardoor er een eerlijker speelveld wordt gecreëerd voor treinreizen.
- ▶ De kerosinebelasting levert geld op. Deze opbrengsten worden gebruikt voor extra innovatie en stimulatie van duurzame oplossingen. Denk aan subsidie op biobrandstoffabrieken. Daarnaast voor investeringen

1 Nederland moet een voortrekkersrol nemen door het onderwerp actief op de agenda te zetten binnen de EU, ICAO en andere internationale gremia.

2 Luchtvaartmaatschappijen die op Nederlandse luchthavens opereren, moeten de mogelijkheid bieden aan passagiers om vrijwillig extra duurzame vliegtuigbrandstof (SAF) bij te kopen.

3 Nu worden biobrandstoffen, waterstof en elektriciteit fiscaal gelijk behandeld als kerosine. Daarnaast moet de productie van duurzame brandstoffen worden vrijgesteld van energiebelasting.

4 Landingsgelden dienen sterker gedifferentieerd te worden: schonere en stillere vliegtuigen betalen minder, terwijl vervuilende toestellen meer betalen.

in stille en schonere vliegtuigen zoals elektrische vliegtuigen en vliegtuigen op waterstoftechnologie. Omdat luchtvaart internationaal is, pleiten wij voor een wereldwijde aanpak. Dus niet alleen voor Nederland of binnen Europa. Wij willen het zogeheten waterbedeffect, waarbij reizigers uitwijken naar andere landen, voorkomen waardoor er een eerlijker speelveld blijft voor Nederland.

Kortom: wereldwijd belasten van kerosine is niet eenvoudig, maar wel noodzakelijk. Het is eerlijk, het vermindert de uitstoot en het stimuleert innovatie. De impactanalyse laat zien dat de CO₂-uitstoot met onze aanbevelingen aanzienlijk – met maar liefst 35% – vermindert.

Impact

CO₂

Klimaatwinst wereldwijd (Mton CO₂)

Tot 2040 nog geen effect (op lange termijn 12)

€

Economie

Wereldwijde belasting op kerosine alleen op lange termijn misschien realiseerbaar. Potentieel veel extra belastingopbrengst voor overheid op lange termijn.

Sociaal-maatschappelijk

Aangezien personen uit huishoudens met een hoger bruto-inkomen gemiddeld veel vaker en verder vliegen, zullen deze het grootste deel van de belasting betalen.

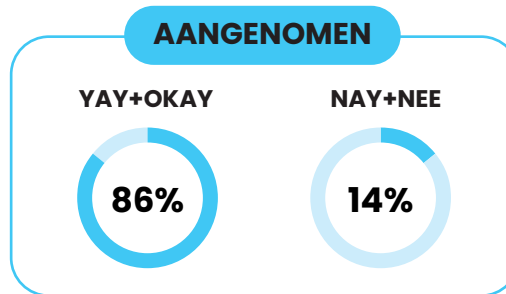

Overig, waaronder milieu

Sterke vermindering in zowel geluid als uitstoot van o.a. fijnstof en stikstof.

De trein, duurzaamheid en kwaliteit op het juiste spoor!

Maak de trein een zeer aantrekkelijk alternatief voor auto en vliegtuig

1 WAT WILLEN WE BEREIKEN?

- ▶ We willen dat mensen de trein als een zeer aantrekkelijk alternatief zien voor het reizen met de auto of het vliegtuig. En dat in 2030 tenminste 20% meer mensen voor de trein kiezen, of het nou gaat over een binnenlandse trip naar Dordrecht, Deurne of Den Helder, of een buitenlandse reis naar Basel, Bordeaux of Berlijn.

2 WAAROM VINDEN WE DIT BELANGRIJK?

- ▶ De trein moet een logische keuze worden: het is beter voor het klimaat (minder CO₂-uitstoot), en veroorzaakt minder luchtvervuiling (minder NOx en fijnstof). Daarnaast biedt het stiller en veiliger vervoer. We willen comfortabel, schoon en ontspannen onderweg naar werk, familie of vakantie.

3 WAT MOET ER GEBEUREN?

We maken onderscheid tussen maatregelen voor treinreizen naar het buitenland en treinreizen binnen Nederland:

- ▶ Voor internationaal treinverkeer:
 - We zorgen dat internationale treinen beter op elkaar aansluiten.
 - Geen lange wachttijden meer bij overstappen in Brussel of Keulen, maar snelle, logische verbindingen tussen treinen van verschillende landen.
 - We maken het boeken van internationaal treinreizen net zo makkelijk als een vliegticket boeken.
 - Een duidelijk Europees informatie- en boekingssysteem voor alle internationale treinen, inclusief check-in, bagage en serviceopties.
 - We maken internationale treinen betaalbarer dan het vliegtuig.
 - We schaffen de btw af op internationale treinkaartjes, zodat treinreizen net zo

behandeld worden als vliegtickets. Zo wordt de trein goedkoper en wordt treinreizen eerlijker behandeld.

- We verbeteren het comfort van internationale treinen.
- Met nachttreinen, slaapcoupés, catering en ruimte voor bagage en fietsen, wordt ook een lange treinreis ontspannen, comfortabel en servicegericht.
- We versnellen belangrijke internationale routes.
- Snellere spoorverbindingen en betere treinen zorgen ervoor dat reizen zoals Amsterdam–Berlijn vlotter gaan en deze de concurrentie aankunnen met reizen met het vliegtuig.

Het effect van dit pakket is: het aantal korte vluchten (tot 750 km) in Europa kan met minimaal 2% dalen – wat neerkomt op 3,3 Megaton minder CO₂-uitstoot per jaar (gelijk aan 2 miljoen auto's). En: minder luchtvervuiling rond luchthavens = gezondere lucht.

- ▶ Voor treinverkeer binnen Nederland:
 - We stimuleren reizen buiten de spits met slimme prijsprikkels.
 - We voeren prijsdifferentiatie in. Treinkaartjes worden iets duurder tijdens de 45 min (7.45–8.30 uur) durende ochtend hyperspits en de rest van de dag goedkoper!
 - Stimuleer overleg met werkgevers en onderwijsorganisaties om de roosters flexibeler in te delen.
 - We maken treinreizen zeer comfortabel en servicegericht.
 - We verbeteren de reiservaring door te zorgen voor veilige en prettige treinen en perrons. We maken het makkelijker om (OV) fietsen mee te nemen en gratis in te leveren op elk NS Station. Daarnaast zorgen we voor kortere wachttijden en betere aansluitingen op regionaal openbaar vervoer.

- Versnel de verduurzaming op het spoor.
 - We verduurzamen het spoor door dieselmaterieel te vervangen door elektrische, batterij/waterstof treinen. Regionale lijnen elektrisch te laten rijden en groene stroom te gebruiken.

De effecten van dit pakket zijn:

- Financieel voordeel: 80% van de reizigers betaalt minder of hetzelfde voor hun treinkaartje.
- Klimaatwinst: Doordat 20% minder mensen in de hyperspits reist, zijn er minder treinen nodig. Dat betekent: 10% minder inzet van materieel, 4% minder energieverbruik en daarmee 25.000 ton minder CO₂-uitstoot per jaar (dat staat gelijk aan wat 1 miljoen bomen jaarlijks aan CO₂ opnemen).
- Door dieseltreinen te vervangen kan nog eens 30.000 ton CO₂ bespaard worden, wat gelijk staat aan wat 1,2 miljoen bomen jaarlijks aan CO₂ opnemen.
- Meer comfort: minder drukte betekent meer rust, ruimte en een prettige reiservaring voor iedereen.

4 WAT ZIJN AANDACHTSPUNTEN?

- ▶ Leg goed uit waarom prijsdifferentiatie werkt. Dat is eerder misgegaan in de politiek. Toch is het een goed plan om de drukte te spreiden. De NS is al voorstander, wat de haalbaarheid verhoogt. Minima moeten worden gecompenseerd.
- ▶ Regel het hele reisproces goed. Ook voor- en natransport moeten soepel gaan (bijv. de bus of fiets naar het station).
- ▶ Zorg voor goede samenwerking. Overheid, NS, werkgevers en scholen moeten dit samen doen.

Impact

CO₂ Klimaatwinst wereldwijd (Mton CO₂)
0,1 tot 0,2

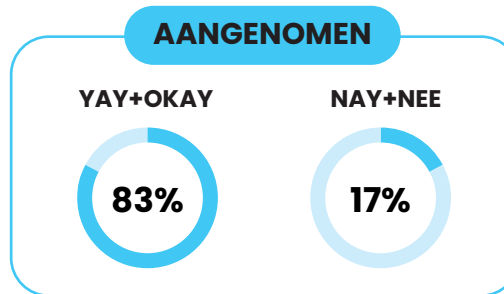
€ Economie
Aanzienlijke kosten voor de overheid, maar ook aanzienlijke baten voor de maatschappij.

👤 Sociaal-maatschappelijk
Gunstig voor iedereen die buiten de spits met de trein kan en wil reizen.

🌳 Overig, waaronder milieu
Reductie van fijnstof- en stikstofuitstoot.

Werk thuis, in de buurt, of pak de fiets!

Minder mensen met de auto naar werk

1 WAT WILLEN WE BEREIKEN?

- ▶ Wij willen bereiken dat minder mensen de auto naar werk pakken. Dit doen we door aan te moedigen dat ze vaker thuis of in de directe omgeving werken, dan wel met de fiets naar het werk gaan.

2 WAAROM VINDEN WE DIT BELANGRIJK?

- ▶ Thuis of dichtbij huis werken en fietsen naar het werk is goed voor het verlagen van uitstoot, verbetering van de luchtkwaliteit en de productiviteit en het heeft een positief effect op zowel de mentale als de fysieke gezondheid.
- ▶ Ook is dit efficiënt voor ruimtegebruik in Nederland. Denk aan minder kantoorruimte, minder files en minder parkeerplaatsen nodig.
- ▶ Thuiswerken kan ook voordelen bieden aan mensen met een beperking en dat draagt zo bij aan een inclusieve samenleving.

Let op: niet iedereen heeft de mogelijkheid om vanuit huis te werken of naar het werk te fietsen. Dit is afhankelijk van het beroep of de persoonlijke situatie. Daarom moet het altijd een vrije keuze blijven en geen verplichting worden.

3 WAT MOET ER GEBEUREN?

- ▶ Voor gebruik van de fiets:
 - De belastingdienst verhoogt de belastingvrije vergoeding van 0,23 ct naar 0,50 ct per kilometer voor fietsen naar het werk.
 - Werkgevers betalen deze vergoeding ook daadwerkelijk uit.
 - Werkgevers belonen ook medewerkers die soms met de fiets komen of met de fiets naar het ov gaan.
- ▶ Voor thuiswerken of werken in je directe omgeving:
 - Werkgevers en werknemers maken samen duidelijke afspraken over thuiswerken, zoals het minimaal aantal dagen dat de werknemer thuis mag werken.
- ▶ Voor iedereen (thuiswerken én fietsen):
 - Overheid, brancheverenigingen en vakbonden geven samen informatie over de voordelen van thuiswerken, werken in de buurt en fietsen. Ook is er ruimte voor een cultuurverandering: laten we minder negatief denken over thuiswerken.

4 WAT ZIJN AANDACHTSPUNTEN?

- ▶ Deze aanbeveling sluit aan op de aanbeveling: aantal vervoersbewegingen verminderen en verduurzamen. Deze aanbeveling richt zich specifiek op minder autogebruik in woon- en werkverkeer.
- ▶ Bij thuiswerken is het belangrijk te vermelden dat het ook ergens anders dan in je eigen huis kan, onder andere in je directe omgeving. Daarnaast kan werken op kantoor ook een positieve invloed hebben op sociale contacten, overleg, en training. Het burgerberaad vindt het belangrijk dat er een balans is tussen thuiswerken en contact met collega's op kantoor.
- ▶ Verder is het belangrijk dat we de werkgevers meekrijgen, juist door het niet verplichten. De werkgevers zijn uiteindelijk degenen die dit mogelijk moeten maken.
- ▶ Verplichte thuiswerkdagen of dwingende maatregelen zijn bewust niet opgenomen om de autonomie van werknemers te waarborgen en te respecteren dat thuiswerken en fietsen niet mogelijk is voor iedereen. Thuiswerken en fietsen zijn opties, geen verplichtingen. Keuzevrijheid is essentieel.

Impact

CO₂

Klimaatwinst wereldwijd (Mton CO₂)
0,2 tot 0,3

€

Economie

Het is gunstig voor zowel burgers als bedrijven en de kosten voor de overheid zijn afhankelijk van de concrete invulling ervan.

Sociaal-maatschappelijk

Gunstig voor werknemers met de mogelijkheid om thuis te werken en gunstig voor mensen die met fiets naar werk kunnen.

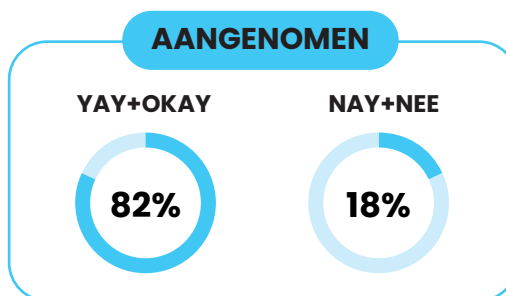

Overig, waaronder milieu

Stimuleren van fietsen leidt tot gezondheidswinst (1,3 ziekte dag per jaar minder). Reductie van fijnstof- en stikstofuitstoot.

Pak de regie in ruimtelijke ordening

Rijksoverheid pakt een stevige regierol in het maken van beleid in ruimtelijke ordening

1 WAT WILLEN WE BEREIKEN?

- ▶ De Rijksoverheid pakt een stevige regierol in het maken van beleid op het gebied van ruimtelijke ordening. Door dit beleid kunnen lokale overheden in de toekomst hun steden en dorpen beter ontwikkelen en inrichten. Autorijden wordt niet compleet uitgebannen maar door inbreiding (bouwen binnen bestaande bebouwing) komen voorzieningen dichterbij woningen te liggen. Dit maakt korte autoritten overbodig omdat de afstanden met de fiets of te voet makkelijker te overbruggen zijn. Daarnaast wordt OV toegankelijker. Steden en dorpen herontwikkelen braakliggende grond, zoals industrieterreinen. Hiermee groeien steden niet in oppervlakte dus gaat er geen groen verloren. In de ontwikkeling is het belangrijk groen en waterbestendigheid te behouden of aan te leggen.

2 WAAROM VINDEN WE DIT BELANGRIJK?

- ▶ Er moet nu gebouwd worden voor het Nederland van de toekomst.
- ▶ De manier waarop we onze omgeving inrichten heeft impact op het klimaat, onze keuzevrijheid in de manier van reizen, bereikbaarheid, leefbaarheid en de veiligheid. Het is belangrijk dat er duidelijke sturing en een betere samenwerking komt tussen de verschillende lagen binnen de overheid.

3 WAT MOET ER GEBEUREN?

- ▶ Ruimtelijke ordening moet een prominentere plek krijgen binnen het ministerie van VRO (volkshuisvesting en ruimtelijke ordening). Hierbij is het van belang dat er goede communicatie is tussen dit ministerie en de lokale overheden, waarbij het ministerie de kaders stelt en de lokale overheden de handvatten krijgen om hier invulling aan te geven.
- ▶ Momenteel is de bezwaartermijn voor ruimtelijke projecten ca. 2 jaar. Wij willen de overheid aansporen om deze bezwaartermijn te verkorten. Dit draagt bij aan het sneller en efficiënter realiseren van projecten.
- ▶ In de ontwikkeling van beleid moet gebruik gemaakt worden van creatieve oplossingen zoals bijvoorbeeld het optoppen van gebouwen.
- ▶ Het leidende principe in ruimtelijke ontwikkeling moet verschuiven van asfalt naar klimaatadaptatie en leefbaarheid. De Rijksoverheid moet de investering en ontwikkeling van duurzamere alternatieven voor de auto zoals OV, het fiets- en voetverkeer stimuleren. Dit draagt ook bij aan een verhoogde veiligheid binnen woonkernen.
- ▶ In ruimtelijk beleid moeten eisen worden gesteld aan (het stimuleren van) functiemenging, bereikbaarheid en het beter benutten van de ruimte binnen de bebouwde kom (inbreiding van stedelijke gebieden en woonkernen).
- ▶ In beleid moet de toename van openbaar groen en de verduurzaming van bebouwing een rol spelen. Dit is belangrijk voor het bestrijden van hittestress en wateroverlast.

PAK DE REGIE IN DE RUIMTELIJKE ORDENING

4 WAT ZIJN AANDACHTSPUNTEN?

- ▶ Om de balans te bewaken bij het verkorten van de bezwaartermijn zijn transparantie, tijd en ruimte bieden voor inspraak van cruciaal belang.
- ▶ Alternatieven voor de auto moeten goed ingevuld, beschikbaar en betaalbaar zijn om vervoersarmoede te voorkomen. Hierbij moet voldoende aandacht worden gegeven aan o.a. minder valide mensen.
- ▶ Periodieke toetsing en bijsturing van het ruimtelijke beleid is noodzakelijk voor de toekomstbestendigheid en haalbaarheid van dit plan.

Impact

CO₂

Klimaatwinst wereldwijd (Mton CO₂)
0 tot 0,1

€

Economie
Een verbetering van bereikbaarheid en lagere kosten voor infrastructuur.

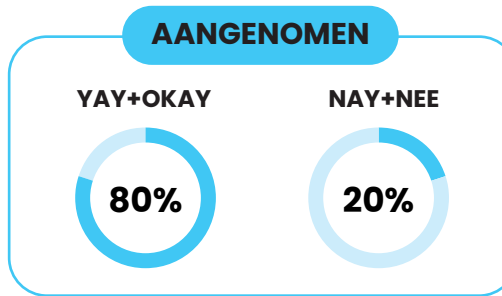
Sociaal-maatschappelijk
Met name gunstig voor mensen in de (grote) stad.

Overig, waaronder milieu
De afname in (auto) kilometers heeft een gunstig effect op de verkeersveiligheid en congestie. Plus ook een reductie van fijnstof- en stikstofuitstoot.

Schoner rijden sneller beschikbaar en bereikbaar

Stimuleren gebruik van schonere
dieselbrandstof en elektrische
(tweedehands) auto's

1 WAT WILLEN WE BEREIKEN?

- ▶ We willen zoveel en zo snel mogelijk CO₂-uitstoot door autorijden verminderen. Dit willen we bereiken door het gebruik van schonere dieselbrandstof (HVO) te stimuleren en door tweedehands elektrische auto's in Nederland te behouden.

2 WAAROM VINDEN WE DIT BELANGRIJK?

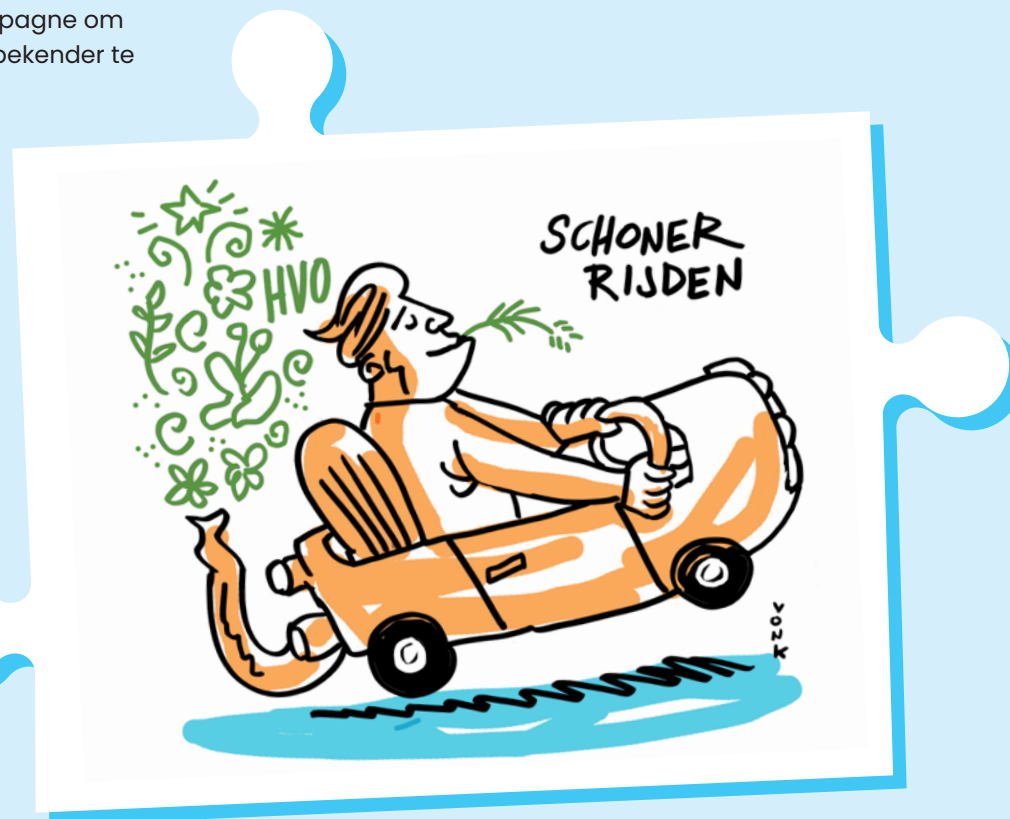
- ▶ We willen schoner rijden voor meer mensen sneller toegankelijk maken. Dit levert een grote CO₂-reductie op:
 - voor dieselmotoren tot 90% in vergelijking met reguliere diesel;
 - een elektrische auto stoot over de hele levenscyclus circa 60% minder CO₂ uit dan een brandstofauto.

3 WAT MOET ER GEBEUREN?

- ▶ Voor biodiesel (ook wel bekend als HVO) Aan de dieselmotor gelukkig helemaal niets. Gebruik van HVO zorgt voor efficiëntere en schonere verbranding.
 - Opdracht voor de overheid:
 - Verlaag de prijs van HVO, zodat deze goedkoper is dan of gelijk aan gewone diesel.
 - Grondstof en productie:
 - vereenvoudig de regelgeving voor de import van grondstoffen die nodig zijn voor HVO;
 - stimuleer de aanplant van het tussengewas carmelina als grondstof voor biodiesel;
 - zorg voor duidelijke lange termijn regelgeving, zodat investeren in nieuwe HVO-fabrieken loont.
 - Distributie:
 - bevorder dat HVO in meer tankstations beschikbaar wordt. Verder geen aanpassing nodig (nu bij +/- 200 van de 4.000 tankstations beschikbaar);
 - verplicht dit voor grote brandstofmaatschappijen.
 - En verder:
 - regel voor gebruikers van biodiesel een ontheffing op milieuzone;
 - lanceer een publiekscampagne om CO₂-reductie door HVO bekender te maken;
 - betrek stakeholders uit de markt: brandstof-producenten, tankstationhouders en boeren.

4 WAT ZIJN AANDACHTSPUNTEN?

- ▶ Tweedehands elektrische auto's
 - Opdracht voor de overheid:
 - stimuleer onder andere leasemaatschappijen om tweedehands elektrische auto's niet te exporteren, maar in Nederland te houden;
 - maak de tweedehands elektrische auto betaalbaar door een persoonsgebonden subsidie;
 - maak een accukwaliteitsrapport bij verkoop beschikbaar;
 - promoot het uitproberen van elektrisch rijden bij breed publiek, eventueel met behulp van deelauto's en samen met de Vereniging van Elektrische Rijders die dit nu al aanbieden;
 - lanceer een feel-good publiciteitscampagne om CO₂-reductie door elektrisch rijden bekender te maken.
- ▶ De kosten moeten zo verdeeld worden dat de vervuiler betaalt en de "schone" rijder wordt beloond.
- ▶ Beschikbaarheid grondstoffen voor het maken van HVO.
- ▶ Brandstofproducenten en leasemaatschappijen meekrijgen.

Impact

CO₂ **Klimaatwinst wereldwijd (Mton CO₂)**
0,2 tot 0,4 (2035)

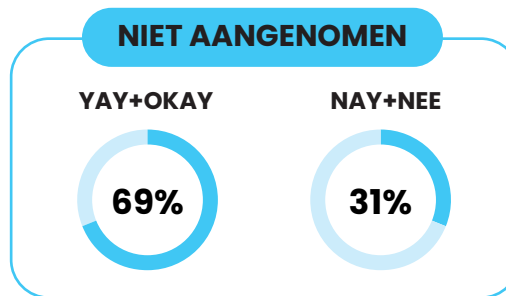
€ **Economie**
Aanzienlijke kosten voor subsidie vanuit de overheid voor extra biobrandstoffen. Vergeleken met ander klimaatbeleid redelijk kosteneffectief.

ooo **Sociaal-maatschappelijk**
Een eerlijkere toegang tot elektrische auto's doordat tweedehands auto's meer in Nederland blijven.

☁ **Overig, waaronder milieu**
Biobrandstoffen kunnen leiden tot extra landgebruik en extra uitstoot van bijvoorbeeld stikstof van agrarische productie.

Aantal vervoersbewegingen verminderen en verduurzamen

Autokilometers schoner maken, verminderen en verduurzamen

1 WAT WILLEN WE BEREIKEN?

- ▶ Per jaar worden er 130 miljard kilometers met de auto gereden in Nederland. Dat is 21 megaton CO₂ per jaar. Een derde daarvan is woon-werkverkeer. Dat staat gelijk aan 7 megaton CO₂-uitstoot per jaar. Twee derde daarvan privé. Ons doel is om al deze kilometers schoner te maken, te verminderen en te verduurzamen.

2 WAAROM VINDEN WE DIT BELANGRIJK?

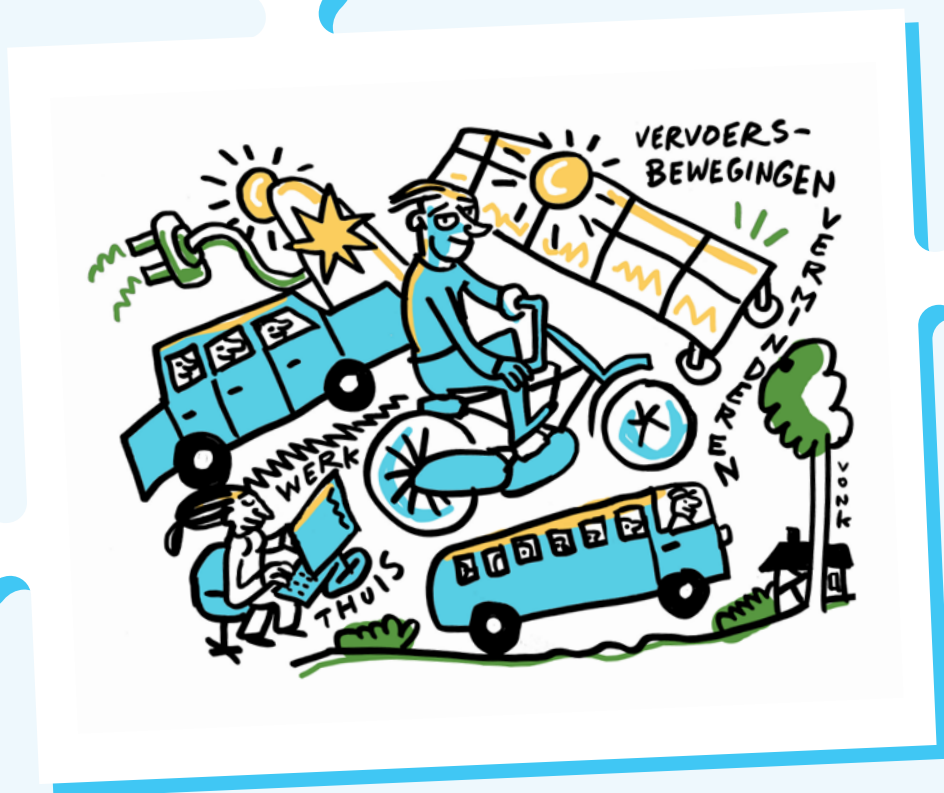
- ▶ We willen minder CO₂-uitstoot.
- ▶ Te veel mensen zitten alleen in de auto.
- ▶ Er is veel file. 1% minder verkeer resulteert in 2-5% minder file.
- ▶ Het platteland is niet goed bereikbaar met het OV. Daarom kiezen wij voor een andere benadering voor het platteland dan voor de stad.
- ▶ En tot slot willen we geen nieuw asphalt erbij. De schoonheid van ons mooie land blijft zo behouden.

3 WAT MOET ER GEBEUREN?

Wij hebben vier aanbevelingen:

- ▶ We maken de werkgevers verantwoordelijk voor minder woon-werkverkeer. Dat doen we door:
 - thuiswerken te stimuleren;
 - de werkgever het vervoer te laten organiseren;
 - kleinere bedrijven, bijvoorbeeld op een bedrijven-terrein, te stimuleren tot samenwerking op het gebied van vervoer.
- ▶ Het vernieuwen en verbeteren van de vervoersbewegingen. Daarbij maakt het beleid onderscheid tussen de stad en het platteland. De overheid ontwikkelt:
 - een carpool- en een deelauto app, zowel voor privé- als zakelijk verkeer.
 - vervoerhubs voor het platteland. Verschillende soorten vervoer komen daar samen, om daar duurzaam verder te kunnen reizen.
 - beleid dat van 4 naar 2 wielen stimuleert. Een 2 wieler neemt minder parkeerruimte in dan een 4 wieler én veroorzaakt minder uitstoot.
- ▶ Het commercieel delen van privé-laadpalen wordt mogelijk. Daardoor versnelt de infrastructuur van laadpalen. Dit wordt fiscaal gestimuleerd door de overheid.
- ▶ Het overschot aan zonne-energie wordt benut voor het laden van batterijen van de neutrale netbeheerder. Dit levert extra capaciteit in de avonduren, waardoor het laden van elektrische voertuigen minder CO₂ vraagt. Ook kunnen terugleverkosten dan vervallen.

Waar mogelijk niet verplichten wel aanmoedigen.

4 WAT ZIJN AANDACHTSPUNTEN?

- ▶ Als keuzevrijheid wordt beperkt, moet het alternatief voldoen aan 3 eisen: betaalbaar, beter en beschikbaar.
 - Focus op het platteland.
 - Economische haalbaarheid.
 - Lange termijn oplossingen bedenken.
- Voorzieningen op platteland dichterbij.
- De vervuiler betaalt – de werkgever verplichten.
- Grote bedrijven niet weggagen.
- Reiziger moet zich veilig voelen en veilig zijn.
- Saldering moet blijven.

Impact

CO₂

Klimaatwinst wereldwijd (Mton CO₂)
0,2

€

Economie
Beperkte kosten voor de overheid om deelauto's te stimuleren, vervoershubs te regelen en deelscooters te stimuleren.

👤

Sociaal-maatschappelijk
Vooral effect op bereikbaarheid van niet-stedelijke gemeenten (hubs) en verbetering mogelijkheden deelmobiliteit in stedelijke gebieden.

🌳

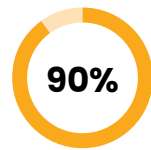
Overig, waaronder milieu
Vermindering van fijnstof- en stikstofuitstoot.

De kracht van jongeren: dialoog, klimaat en actief burgerschap

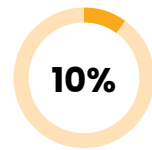
Jongeren opleiden in open dialoog en ze bewust maken

AANGENOMEN

YAY+OKAY

NAY+NEE

1 WAT WILLEN WE BEREIKEN?

- ▶ Wij willen een nieuwe generatie jongeren die zich betrokken voelt bij klimaat en klimaatbeleid en die goed geïnformeerd is. Door jongeren op te leiden in het voeren van een open dialoog en hen kritisch te leren nadenken en hun mening te verwoorden, creëren we een generatie die bewuster is en zich actief onderdeel voelt van de samenleving.

2 WAAROM VINDEN WE DIT BELANGRIJK?

- ▶ Jongeren verdienen een stem in het klimaatbeleid en worden nu nog weinig gehoord. Het is tenslotte hun toekomst die het meest beïnvloed zal worden.
- ▶ Dialogen voeren is belangrijk omdat je met respect leert luisteren naar anderen, zelfstandig leert nadenken en je mening leert verwoorden.
- ▶ Door in gesprek te gaan en te leren over thema's als eten, spullen en reizen vergroot je het bewustzijn over deze onderwerpen. Meer kennis zorgt voor het maken van bewustere keuzes.

3 WAT MOET ER GEBEUREN?

- ▶ Er moet meer nadruk worden gelegd op onderstaande kerndoelen voor middelbare scholen door Stichting Leerplan Ontwikkeling:
 - Het voeren van open dialoog, met nadruk op kritisch leren nadenken
 - Kennisoverdracht over klimaat
- ▶ Middelbare scholieren wordt jaarlijks een klimaatvraagstuk voorgelegd door het ministerie. Geïnspireerd op het burgerberaad leren jongeren over het vraagstuk, gaan ze klassikaal met elkaar in dialoog en komen ze tot aanbevelingen. Deze aanbevelingen worden regionaal gedeeld. Nadat scholen hebben gestemd, presenteren zij de beste ideeën aan de Tweede Kamer. Stapsgewijs van lokaal naar landelijk, naar voorbeeld van de voorleeswedstrijd.

4 WAT ZIJN AANDACHTSPUNTEN?

- ▶ Hoe stimuleer je scholen om de kerndoelen te behalen?
- ▶ Het programma vanuit het ministerie wordt georganiseerd op hetzelfde moment als het kindervragenuur in de Tweede Kamer.
- ▶ Dialoog voeren is breder inzetbaar voor andere doeleinden en onderwerpen.
- ▶ Men moet ervoor zorgen dat het breed gedragen wordt op alle onderwijsniveaus (VMBO tot en met VWO).
- ▶ De hoofdfocus is onderbouwleerlingen.
- ▶ Het voeren van dialoog & kennis over klimaat zijn twee losse kerndoelen, al kunnen deze kerndoelen goed gecombineerd worden.

Impact

CO₂ **Klimaatwinst wereldwijd (Mton CO₂)**
Ondersteunend aan andere aanbevelingen.

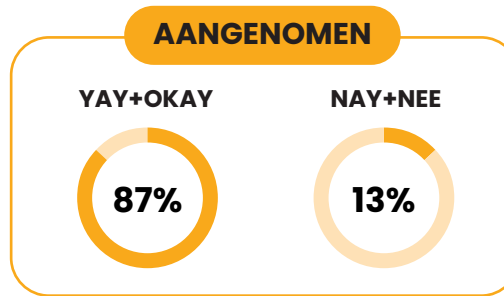
€ **Economie**
Beperkte kosten voor de overheid.

👥 **Sociaal-maatschappelijk**
Positieve bijdrage aan een eerlijke verdeling en transparantie van het besluitvormingsproces.

🌳 **Overig, waaronder milieu**
Kan op langere termijn ook positieve effecten hebben op gezondheid en natuur.

Iedere stem telt: belangen in balans

Evenwichtige belangenafweging van burgers, bedrijven, natuur en toekomstige generaties

1 WAT WILLEN WE BEREIKEN?

- ▶ We willen dat er voortaan bij het opstellen van nieuw beleid een evenwichtige afweging wordt gemaakt van belangen van burgers, bedrijven, natuur en toekomstige generaties.

2 WAAROM VINDEN WE DIT BELANGRIJK?

- ▶ Beleid, waaronder klimaatbeleid, sneuvelt nu vaak door de lobby van grote bedrijven. Zij weten beleidsmakers beter te vinden en hebben meer geld. Individuele burgers en nieuwe of kleine (duurzame) bedrijven hebben die invloed op beleid vaak minder.
- ▶ Daarnaast is het nu niet inzichtelijk wie meebeslist en wie invloed uitoefent op het beleid.

3 WAT MOET ER GEBEUREN?

- ▶ Het invoeren van een verplicht "lobbyregister", zoals in veel andere Europese landen, zodat alle Nederlanders kunnen zien wie invloed heeft gehad en wie betrokken is bij welke beslissing.
- ▶ Deze betrokkenen moeten vervolgens ook worden vermeld in het beleidsstuk zelf, een zogenaamde "lobbyparagraaf".
- ▶ Inspraak en invloed van burgers en duurzame ondernemingen vergroten:
 - Gemeentes en provincies organiseren permanente lokale en regionale inspraak over hoe de eigen omgeving eruit komt te zien;
 - Laat burgers (meer) invloed hebben op de onderwerpen waarover ze in gesprek willen gaan, wellicht, zoals in een deel van België, via het model van Permanente Burgerdialoog; laat burgers bepalen waarover burgers in gesprek gaan;
 - Onderzoek hoe duurzame initiatieven betere toegang kunnen krijgen tot beleidsmakers (zie aanbeveling: Aan de slag! Creëer beraadstafels voor duurzame mobiliteit en de voedselketen).

4 WAT ZIJN AANDACHTSPUNTEN?

- ▶ Inspraak van burgers en kleine (duurzame) bedrijven kan je op veel verschillende manieren organiseren. Belangrijk aandachtspunt is dat het geen inspraak voor de vorm is.
- ▶ We willen niet dat de administratieve lasten van een lobbyregister en -paragraaf te hoog zijn.
- ▶ Onderzoek welke groepen nog niet worden vertegenwoordigd en hoe dit kan worden verbeterd.
- ▶ We beseffen dat het effect van deze maatregelen op klimaatverandering indirect is: het kan de uitstoot niet direct verlagen, maar wel de weg vrijmaken voor effectief beleid in het algemeen belang.

Impact

CO₂

Klimaatwinst wereldwijd (Mton CO₂)

Ondersteunend aan andere aanbevelingen.

€

Economie

Bepaalde kosten voor overheid, geen kosten voor consument en bedrijven.

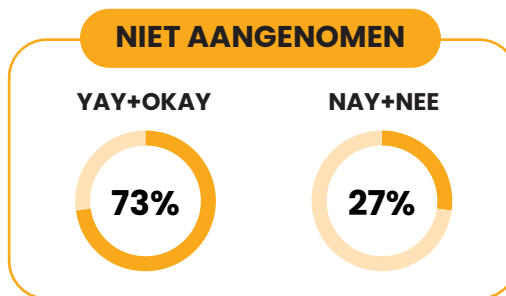
👤

Sociaal-maatschappelijk

Vergroot procedurele rechtvaardigheid (iedereen wordt betrokken).

Van Cool naar Koel: verbind en vertel!

Positieve gedragsverandering stimuleren

1 WAT WILLEN WE BEREIKEN?

- We willen iedereen (jong, oud, overheid en bedrijven) motiveren en stimuleren om blijvend bij te dragen aan een beter milieu/klimaat voor mens, dier en natuur met zo min mogelijk dwang van bovenaf.

2 WAAROM VINDEN WE DIT BELANGRIJK?

- Door positieve gedragsverandering kan het milieu/klimaat beïnvloed worden. Als wij ons gedrag niet willen veranderen, krijgen we niets voor elkaar. We moeten ons bewust zijn van onze eigen ecologische handafdruk. De ecologische handafdruk is je maatstaf voor je positieve impact op de planeet en de mate waarin je als individu of organisatie een positieve impact kan hebben op je omgeving. Als je iets van bovenaf oplegt, is er vaak geen draagvlak. Door kleinschalige aanpak (van onderop) kan je al met 30% draagvlak de meerderheid meekrijgen (kantelpunt).

3 WAT MOET ER GEBEUREN?

- Er komt een Deltacommissaris van de toekomst die een 'ombudsfunctie' heeft en wordt aangesteld voor lange termijn borging en 'stip op de horizon'. Deze Deltacommissaris stuurt op gedragsverandering door lokale initiatieven te faciliteren, hierover te vertellen, te toetsen aan bestaande wet- en regelgeving en nieuwe wet- en regelgeving te agenderen. Hiermee wordt het nationale gesprek mogelijk gemaakt en wordt het makkelijker om klimaatimpact te realiseren. Als een wegwijzer weet hij/zij richting te geven, als een ambassadeur, die onafhankelijk en onpartijdig is. Voorbeelden kunnen zijn: het mogelijk maken van voedselbossen, pleiten voor een voedingswet om gezonde voeding te stimuleren, buurtschuren te promoten, fietssnelwegen aan te leggen en deelauto's lokaal te stimuleren enzovoorts.
- Alle ambtenaren van het Ministerie van Klimaat en Groene Groei 'adopter' een aantal gemeenten/dorpen waar ze regionaal intensief contact mee onderhouden om lokale initiatieven rondom klimaat, eten, spullen gebruiken en vervoer te faciliteren en om initiatieven te verbinden die er al zijn. Hierdoor ontstaan er netwerken om zowel nieuwe projecten te initiëren, mogelijk te maken en bestaande projecten met elkaar te verbinden.
- Per gemeente komt er een klimaat-burgemeester, die verbindt en vertelt. Deze klimaat-burgemeesters sluiten ook aan bij bestaande initiatieven en klimaat-burgemeesters die er al zijn. Het is een nieuwe functie die uitgevoerd wordt door vrijwilligers. Hij/zij is aanjager van diverse initiatieven. Ze worden in iedere gemeente gekoppeld aan burgerberaden op gemeentelijk niveau: via dorpsraden en/of wijkraden wordt invloed uitgeoefend op gemeentelijke initiatieven.

- Koplopers en ‘influencers’ laten op een laagdrempelige manier zien hoe iedereen zijn eigen ecologische hand-afdruk positief kan beïnvloeden en hieraan kan bijdragen. Ze laten iedereen kennismaken met voorbeelden hoe je het klimaat ‘koel’ kunt maken en eco-positief gedrag kunt stimuleren door bijvoorbeeld op sociale media te laten zien: hoe je makkelijk een treinreis boekt naar Barcelona, hoe je hippe tweedehands kleding kunt aanschaffen, hoe je gezond blijft door te fietsen, hoe je afval kunt scheiden, hoe je zonnepanelen kunt aanleggen zonder eigen dak, hoe je een lokale voedselverspillings-app kunt ontwikkelen, hoe je het stroomnetwerk kunt ontlasten tijdens piekuren en hoe je tegels kan (kunt) wippen (hergebruiken) voor eigen geveltuintjes.

4 WAT ZIJN AANDACHTSPUNTEN?

- Tempo van ontwikkelingen binnen gemeenten zoveel mogelijk faseren. Neem de tijd.
- Deel successen en leer van elkaar.
- Tegenstrijdige belangen liggen op de loer: burgers versus ondernemers.
- Hoe gaan we dit monitoren op lokaal niveau? Welk en hoeveel effect hebben deze maatregelen?

Impact

CO₂ Klimaatwinst wereldwijd (Mton CO₂)
Ondersteunend voor andere aanbevelingen.

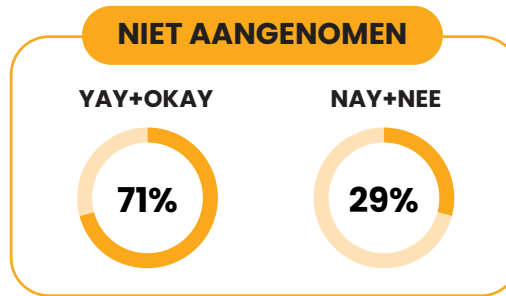
€ Economie
Beperkte kosten voor overheid. Voor burgers netto geen kosten.

👥 Sociaal-maatschappelijk
Kan positief bijdragen aan procedurele rechtvaardigheid.

🌳 Overig, waaronder milieu
Kan positief zijn voor schonere lucht, gezondheid en natuur.

Alle ministers in één gebouw

1 gedeelde werklocatie om samenwerking te bevorderen

1 WAT WILLEN WE BEREIKEN?

- ▶ Wij vinden dat ministers veel nauwer met elkaar moeten gaan samenwerken, zodat ze elkaar beter leren kennen, begrip voor elkaar krijgen en elkaar sneller vertrouwen. Zodat ze loskomen van partijpolitieke achtergronden en belangen van de departementen.
- ▶ Tevens vinden wij dat zij gebruik maken van op waarheidsvinding en onafhankelijke wetenschap gebaseerde informatie, wat leidt tot verhoging van integriteit in de politiek.
- ▶ We willen de ziel in het kabinet terugbrengen, in het bijzonder waar het gaat om het klimaat, zodat ministers weer gaan denken vanuit het belang van burgers, leefbaarheid en welzijn, in plaats vanuit het eigen departement.
- ▶ De huisvesting is hierbij het middel – geen doel op zich – om bovenstaande te bewerkstelligen.

2 WAAROM VINDEN WE DIT BELANGRIJK?

- ▶ Vandaag de dag kan vrijwel geen enkel probleem door één enkele discipline of departement worden opgelost. De complexiteit van de problemen waar de overheid aan werkt, vereist samenwerking op alle fronten. Er zijn al heel veel formele overlegstructuren (ministerraad, vergaderingen, ambtelijke werkgroepen, commissies, etc.). Wij denken echter dat dit onvoldoende is. De fysieke nabijheid van ministers en informele dagelijkse ontmoetingen zorgen voor veel sterkere dwarsverbanden binnen de nationale overheden.
- ▶ In feite streven we naar een cultuurverandering. Een fundamentele omslag, waarbij het behalen van gezamenlijk resultaat op essentiële thema's (zoals klimaat) veel belangrijker wordt dan "zorgen voor de eigen toko". Het gaat niet om het succes van de minister of een ministerie, het gaat om ons en onze toekomst.

3 WAT MOET ER GEBEUREN?

- ▶ Ons advies is dat alle ministers (de personen, niet de ministeries) bij elkaar in één gebouw gaan zitten en werken. Bijvoorbeeld bij Algemene Zaken aan het Binnenhof of op het Catshuis. Neem een voorbeeld aan de Europese Commissie in Brussel. Maak een gedeelde werklocatie, waar ze elkaar dagelijks formeel en informeel kunnen treffen, sneller en directer kunnen communiceren, afstemmen en besluiten nemen.

4 WAT ZIJN AANDACHTSPUNTEN?

- ▶ Dit is een enorme wijziging van de verhoudingen in Den Haag tot nu toe. Dit vraagt om een nieuwe balans in de relatie tussen ministers en de departementen en bij voorkeur ook een doorwerking in de samenwerking tussen de onderscheiden departementen.
- ▶ Dit zou zeer helpen ter ondersteuning van alle andere aanbevelingen, mede en vooral met betrekking tot het klimaat. Het is de olie die de machine laat draaien.

ALLE MINISTERS IN ÉÉN GEBOUW

SNELLERE & BETERE COMMUNICATIE

Impact

CO₂

Klimaatwinst wereldwijd (Mton CO₂)
Onbekend.

€

Economie
Beperkte kosten voor overheid.

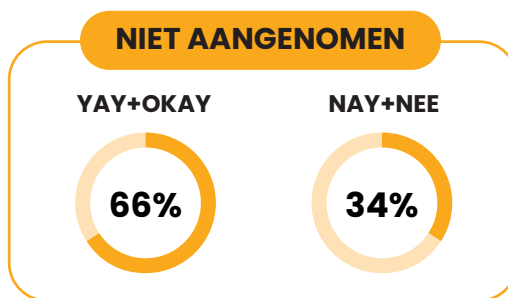

Sociaal-maatschappelijk
Onbekend.

Overig, waaronder milieu
Onbekend.

Aan de slag! Creëer beraadstafels voor duurzame mobiliteit en de voedselketen

1 WAT WILLEN WE BEREIKEN?

- ▶ Een andere manier om tot effectief klimaatbeleid te komen en de aanbevelingen van het burgerberaad slagvaardig uit te voeren.
- ▶ Wij hebben geconcludeerd, samen met wetenschappers en ambtenaren, dat de uitvoering van veel klimaatbeleid in het kader van het Klimaatakkoord is mislukt. Daardoor lopen ook onze adviezen, vanuit ons burgerberaad, risico te mislukken.
- ▶ Wij willen investeringszekerheid en daarmee toekomstperspectief bieden aan waardeketens¹ die belangrijk zijn voor de onafhankelijkheid en weerbaarheid van Nederland. Marktpartijen dienen voor langere tijd zekerheid te krijgen, zodat zij op basis daarvan kunnen investeren.

2 WAAROM VINDEN WE DIT BELANGRIJK?

- ▶ De overheid heeft samen met branches afspraken gemaakt in het Klimaatakkoord.
- ▶ Hier staan concrete doelen en tussendoelen per branche. Het doel voor 2030 is CO₂-reductie met 49%. Volgens het Planbureau voor de Leefomgeving zijn er extra maatregelen nodig om die te gaan halen. Adviezen van het burgerberaad kunnen dit gat opvullen, maar moeten dan wel kans van slagen hebben.
- ▶ Afspraken met alle betrokkenen geven draagvlak en een eerlijk speelveld, zodat iedereen weet waar men aan toe is.
- ▶ Drie van de vijf tafels gevormd op basis van het Klimaatakkoord sluiten aan bij de thema's waarover aan dit burgerberaad advies gevraagd is (eten, reizen en spullen). Er is alleen nog 1 landelijke klimaat Tafel actief: de Nationale circulaire Plastic Tafel. Alle andere tafels uit het Klimaatakkoord bestaan niet meer. Die zijn in 2022 opgeheven.

3 WAT MOET ER GEBEUREN?

- ▶ De overheid maakt voor de uitvoering van de aanbevelingen van het burgerberaad gebruik van de bestaande Nationale circulaire Plastic Tafel en initieert daarnaast een landelijke voedselketen-tafel en een duurzame mobiliteitstafel.
- ▶ De overheid zorgt ervoor dat de activiteiten van deze beraadstafels actief gecoördineerd worden door een onafhankelijk van de politiek staand persoon.
- ▶ Daarom pleiten wij voor een maatschappelijk betrokken 'Klimaatcommissaris': een onafhankelijk en betrouwbaar persoon die kabinet overstijgend is, de uitvoering van klimaatplannen overziet, de regie voert en een actieve en leidende rol inneemt, waarbij betaalbaarheid, leefbaarheid en rechtvaardigheid meegenomen worden.
- ▶ De Klimaatcommissaris overziet daarbij deze beraadstafels, waarin bedrijven (klein en groot), consumenten- en werknemersorganisaties en de overheid per sector samenwerken aan een uitvoeringsagenda voor klimaatbeleid. De tafels voeren overleg op de manier zoals we dat hier in het burgerberaad doen.
- ▶ De overheid doet ook daadwerkelijk iets met de adviezen en afspraken die door deze beraadstafels worden voorgedragen.
- ▶ De beraadstafels moeten niet alleen kijken naar kostenefficiëntie, maar ook naar lastenverdeling.
- ▶ Elke beraadstafel bespreekt de hele waardeketen, dus van grondstofwinning en productie tot consumptie en afvalverwerking.

¹ Een reeks van processen die een product of dienst creëert dat van waarde is voor een klant.

4 WAT ZIJN AANDACHTSPUNTEN?

- ▶ De Klimaatcommissaris heeft alleen uitvoerende bevoegdheden en wordt benoemd voor een termijn van 10 jaar.
- ▶ Waarborg dat ook andere groepen meepraten aan de beraadstafels; zo voorkom je kartelvorming. De Klimaatcommissaris is eigenaar van dit proces.
- ▶ De Klimaatcommissaris houdt een vinger aan de pols bij de 'Deltacommissaris' (zie andere adviezen).
- ▶ Waarborg de onafhankelijkheid van de Klimaatcommissaris en baken het bevoegdheidspakket af.
- ▶ Zorg ervoor dat waardevolle adviezen niet verloren gaan.

Impact

CO₂ **Klimaatwinst wereldwijd (Mton CO₂)**
Ondersteunend voor andere aanbevelingen.

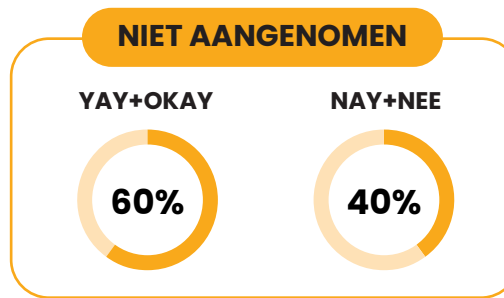
€ **Economie**
Bepaalde kosten voor overheid. Geen kosten burgers en bedrijven.

👤 **Sociaal-maatschappelijk**
Zorgt voor draagvlak bij partijen die aan tafel zitten, maar let op dat alle relevante belangen vertegenwoordigd zijn.

🌳 **Overig, waaronder milieu**
Sluit goed aan op de manier waarop de afgelopen jaren met klimaatbeleid in Nederland is vormgegeven.

Perspectief voor Nederland: allesomvattende visie voor de lange termijn

Een samenhangend, breed gedragen en transparant toekomstperspectief voor Nederland

1 WAT WILLEN WE BEREIKEN?

- ▶ Een visie die richting geeft aan grote maatschappelijke keuzes met ijkpunten in 2030, 2050, 2075 en 2100.
- ▶ Met deze visie komt er een samenhangend, breed gedragen en transparant toekomstperspectief voor Nederland.
- ▶ Deze visie biedt de politiek een houvast om zo betere en heldere keuzes te maken over kabinetsperiodes heen en daarmee wordt de visie een helder communicatiemiddel naar de samenleving toe.

2 WAAROM VINDEN WE DIT BELANGRIJK?

- ▶ Nederland heeft behoefte aan een toekomstbestendige koers waarin bestaanszekerheid, transparantie en een rechtvaardige overheid centraal staan. Door nú te werken aan een gedeelde visie, creëren we rust, samenhang en vertrouwen in beleid.

3 WAT MOET ER GEBEUREN?

▶ Stap 1: Ontwikkelen van de visie:

- De overheid neemt het initiatief en betreft alle belanghebbenden, zoals burgers, bedrijven, wetenschappers, maatschappelijke organisaties en overheden, via een breed opgezet belanghebbendenberaad.
- Gebruik het format van een getrapte burgerberaad met dialogen opbouwend van lokaal naar regionaal en vervolgens naar nationaal niveau, gericht op het algemeen belang.
- De overheid doet een voorzet en organiseert dit samen met publieke en private partners.
- Nieuw en bestaand beleid wordt geïnventariseerd, integraal getoetst en op de visie afgestemd.

▶ Stap 2: Borgen:

- Deze visie wordt gewaarborgd door een onafhankelijke partij, zoals een Deltacommissaris, die het proces borgt, stuurt en controleert op samenhang ten behoeve van de lange termijn coördinatie.

▶ Stap 3: Actualiseren:

- Eens in de 10 jaar wordt een getrapte belanghebbenden-dialoog gevoerd. Deze getrapte permanente belanghebbenden-dialoog gaat eens in de 10 jaar kijken naar de visie, waarbij op basis van vertrouwen mensen worden gekozen om vertegenwoordiger te zijn. Ook inspraak van minderheden wordt gewaarborgd, van regio naar provinciaal naar nationaal. Hiermee worden de waarden die ons verbinden, versterkt in plaats van dat het ons verdeelt. De getrapte belanghebbenden-dialogen zorgen voor een

verbindend verhaal en voor verbindende kracht, die mensen in staat stelt naar elkaar te luisteren op basis van gezamenlijke waarden. De cultuur van het belanghebbendenberaad moet zich ontwikkelen, van daaruit wordt steeds gekeken naar wat goed is en niet goed is. Op meerdere plekken in dit advies is hier behoefte aan.

- De Deltacommissaris draagt zorg voor de opzet en de organisatie van de permanente burgerdialoog.

4 WAT ZIJN AANDACHTSPUNTEN?

- Financieren op een transparante en evenwichtige wijze met gelijkwaardig partnerschap van publiek–privaat.

Impact

CO₂

Klimaatwinst wereldwijd (Mton CO₂)

Ondersteunend voor andere aanbevelingen.

€

Economie

Vastleggen van het beleid voor lange termijn geeft meer investeringszekerheid en daarmee ook lagere kosten.

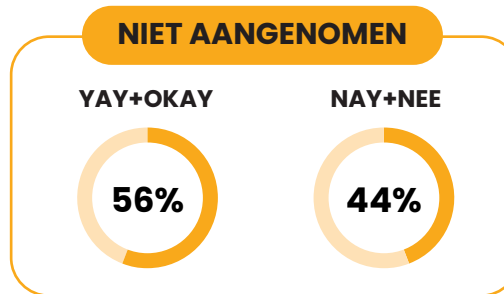
ooo

Sociaal-maatschappelijk

Voor lange termijn vastleggen van beleid geeft zekerheid en duidelijkheid, maar kan botsten met de parlementaire democratie.

Klimaatbonus voor iedereen!

Een bonus voor klimaatvriendelijk gedrag

1 WAT WILLEN WE BEREIKEN?

- ▶ Klimaatvriendelijk gedrag stimuleren op een eerlijke en positieve manier met groot draagvlak en vrijheid voor de burger.
- ▶ Een bonus voor klimaatvriendelijk gedrag. Boter bij de vis!
- ▶ Een systeem waarbij je als consument bij de aankoop van bepaalde (luke) spullen en diensten iets extra's betaalt, omdat die producten niet goed zijn voor het klimaat. Alles wat er in Nederland extra betaald wordt, gaat in een grote pot. De opbrengst in die pot wordt uitgekeerd aan alle Nederlanders van 18 jaar en ouder. Iedereen krijgt dat elke maand op zijn bankrekening gestort.
- ▶ Iedereen mag helemaal zelf weten wat men doet met de teruggaaf.
- ▶ Ons voorstel zou gekoppeld kunnen worden aan aanbeveling Lang leve spullen. Dit is slechts een suggestie.

2 WAAROM VINDEN WE DIT BELANGRIJK?

- ▶ Wij vinden het belangrijk dat de vervuiler betaalt. Daarnaast belooft het systeem klimaatvriendelijk gedrag van burgers: deze burger betaalt geen hogere prijs, maar krijgt wel een teruggaaf. Omdat burgers met een kleine beurs doorgaans klimaatvriendelijker gedrag hebben dan rijkere mensen, krijgen zij netto meer terug. Dit is eerlijk – armere mensen kunnen zo meer besteden.
- ▶ Het systeem kan bovendien in EU-verband worden ingevoerd.

3 WAT MOET ER GEBEUREN?

- ▶ De Belastingdienst/UWV of SVB kunnen het systeem gaan uitvoeren. Dit kan simpel door aan te sluiten bij bestaande processen, zoals de BTW. Dit is volgens onderzoek makkelijk uitvoerbaar.
- ▶ Het systeem na een tijdje evalueren en als het niet werkt, weer afschaffen.
- ▶ De heffing moet in Europees verband worden ingevoerd.
- ▶ Nader onafhankelijk onderzoek naar producten en diensten met de meeste impact.

4 WAT ZIJN AANDACHTSPUNTEN?

- ▶ Belangrijk: het systeem pas invoeren als er goede alternatieven beschikbaar zijn voor duurdere producten en diensten! Keuzevrijheid voor iedereen is een voorwaarde!
- ▶ Armere mensen moeten erop vooruit gaan. De teruggaaf telt niet mee voor de belasting, toeslagen, etcetera.
- ▶ De teruggaaf mag niet verminderd worden met uitvoeringskosten, die waarschijnlijk tussen de 0 en 1 procent bedragen (laag dus!).
- ▶ Het is belangrijk dat mensen de teruggaaf geheel naar eigen goeddunken kunnen besteden; zij zijn hierin volledig vrij.
- ▶ Dit systeem is niet bedoeld om alles in prijs te verhogen, enkel luxe producten of diensten en alleen het meest klimaatbelastende. Voedsel laten we erbuiten.
- ▶ Door te kiezen voor een klein aantal producten of diensten is er geen inflatieverhogend effect.

Impact

CO₂

Klimaatwinst wereldwijd (Mton CO₂)

3 via heffing op spullen
4 via veelvliegersheffing*

€

Economie

Consumenten die veel textiel en apparaten kopen of veel vliegen*, gaan meer betalen. Gemiddelde consument heeft juist voordeel.

👤

Sociaal-maatschappelijk

Sluit goed aan op het principe de vervuiler betaalt.

🌳

Overig, waaronder milieu

Minder gebruik van schaarse materialen en versterking van biodiversiteit. Voor de veelvliegersheffing* geldt een sterke vermindering in zowel geluid als fijnstof- en stikstofuitstoot.

(* CE Delft heeft de veelvliegersheffing als voorbeeld genomen om de impact te kunnen berekenen.)

Impactanalyse

Onafhankelijk onderzoeksbureau CE Delft heeft onderzocht wat de verwachte impact (effect) van de aanbevelingen van het burgerberaad is op klimaat, economie en samenleving. Deze impactanalyse heeft het burgerberaad geholpen geïnformeerde keuzes te maken en kwalitatief goede en onderbouwde aanbevelingen te ontwikkelen. Daarnaast geeft de impactanalyse het kabinet, de Tweede Kamer en de samenleving inzicht in de verwachte impact van het advies.

CE Delft heeft de impactanalyse op twee momenten uitgevoerd:

1. tussen bijeenkomst 5 en 6: een quickscan (snelle scan) impactanalyse van de conceptaanbevelingen;
2. tussen bijeenkomst 6 en 7: een definitieve impactanalyse van de definitieve aanbevelingen.

Het burgerberaad kreeg informatie aangereikt over de verwachte impact op de volgende punten:

- de verwachte CO₂-besparing wereldwijd (kwantitatief);
- economische effecten;
- sociaal-maatschappelijke effecten (effecten op mensen en samenleving, zoals wie wat betaalt of profiteert);
- bredere milieuaspecten (o.a. grondstoffen, luchtkwaliteit, biodiversiteit, water);
- bijdrage aan structurele verduurzaming (bijdrage aan langdurige duurzaamheid);
- technische en juridische haalbaarheid.

Rapport impactanalyse

In dit adviesrapport is bij elke aanbeveling een heel beknopte samenvatting van de verwachte impact van de betreffende aanbeveling te vinden. De algemene bevindingen van de impactanalyse kun je hieronder lezen.

De volledige impactanalyse is te vinden in het [eindrapport dat door CE Delft is opgesteld](#). Per aanbeveling is in dat rapport een *factsheet* (kort overzicht met feiten) opgenomen met daarin meer informatie over de verwachte impact op de hierboven genoemde punten.

Algemene bevindingen

CE Delft heeft een aantal algemene conclusies getrokken uit de impactanalyse:

Algemeen:

- De meeste aanbevelingen gaan over relevante kwesties en zijn concreet.
- De aanbevelingen zijn van hoog niveau voor niet-specialisten.
- Een aantal aanbevelingen maakt goed gebruik van goede voorbeelden in andere EU-landen.

Klimaat:

- Er zijn veel aanbevelingen die een klimaateffect in de orde van megatonnen CO₂-emissiereductie kunnen geven en dus echt kunnen bijdragen aan het behalen van de klimaatdoelstellingen.
- Als alle aanbevelingen worden doorgevoerd geeft dat een CO₂-uitstootverlaging van ongeveer 10 tot 15% van de emissie van Nederland in 2024.

Economie:

- De meeste aanbevelingen kosten burgers of de overheid geld, een paar leveren juist geld op. Geen van de aanbevelingen lijkt extreem duur. Wel zijn de kosten (en wie moet betalen) nog sterk afhankelijk van de precieze uitwerking.

- Veel aanbevelingen gaan uit van het principe 'de vervuiler betaalt': gunstig voor mensen die minder vervuilen, duurder voor mensen die veel spullen kopen of veel vliegen etc.
- Aanbevelingen gericht op een lange termijn visie zijn goed voor de investeringszekerheid.

Sociaal-maatschappelijk:

- Veel aanbevelingen vragen om een gelijkere behandeling van burgers en bedrijven.
- Een aantal aanbevelingen is goed voor transparantere en eerlijkere besluitvorming.
- Diverse aanbevelingen zijn gunstig voor mensen die aangewezen zijn op het OV omdat dat comfortabeler wordt.
- Een aantal aanbevelingen is vooral gunstig voor mensen met een laag inkomen.

Overig, waaronder andere milieueffecten:

- Veel aanbevelingen verlagen ook de uitstoot van stoffen die slecht zijn voor de gezondheid (o.a. stikstof en fijnstof).
- Veel aanbevelingen zijn goed voor natuur en biodiversiteit.
- Veel aanbevelingen zijn ook goed voor minder gebruik van schaarse grondstoffen.
- Een aantal aanbevelingen is ook goed voor de gezondheid bijvoorbeeld omdat fietsen naar het werk gestimuleerd wordt.

1 Een megaton is 1 miljoen ton CO₂. De totale uitstoot van Nederland is ongeveer 144 megaton CO₂ per jaar.

Nawoord van de onafhankelijk voorzitter

Toen ik begon in mijn rol als onafhankelijk voorzitter had ik in mijn wildste dromen niet verwacht dat het zo'n mooie en magische reis zou worden. Ik wist dat het hard werken zou zijn en dat ik nieuwe dingen zou leren van het pionieren met dit instrument rond zo'n groot en gepolariseerd vraagstuk. Maar wat ik niet had verwacht was dat het zo'n persoonlijke reis zou worden. Dat ik zoveel zou mogen leren van al die wijze en moedige mensen die 7 weekenden van huis zijn geweest om aan dit nieuwe verhaal voor Nederland te werken. Die diensten hebben geruild en voetbalwedstrijden van kinderen en verjaardagen hebben gemist om vanuit Terschelling tot Goes en Assen tot Boekel te komen – om hier onderdeel van te zijn en hun stem te gebruiken. En ik had niet verwacht dat door dit proces mijn blik op de wereld en op hoe verandering écht werkt, nooit meer hetzelfde zou zijn.

Samen wijzer

Mijn belangrijkste les die ik met heel Nederland zou willen delen, is eigenlijk heel simpel: **je hoeft het niet met elkaar eens te zijn om goed met elkaar te kunnen samenwerken.** Integendeel, wanneer je er op de juiste manier ruimte voor creëert, kan verschil juist je sterkste kracht worden, in plaats van je grootste probleem.

Ik heb gezien en ervaren hoe mensen uit alle hoeken van de samenleving, met uiteenlopende achtergronden, écht met elkaar in gesprek waren. **Zonder oordeel, zonder elkaar te willen overtuigen en oprecht nieuwsgierig naar elkaars mening.** Niet dat het tussen de deelnemers nooit schuurde. Écht luisteren is in de praktijk best moeilijk. Maar in het burgerberaad hoefde je het niet met elkaar eens te zijn. De deelnemers zochten actief naar afwijkende perspectieven, zodat ook de minderheidsstem

ruimte kreeg. **Daardoor zijn de aanbevelingen niet alleen breed gedragen, maar dragen zij ook echt de wijsheid van de hele groep in zich.** En toen het op besluiten aankwam, voelde iedereen zich voldoende gezien en gehoord om te kunnen aanvaarden dat het vinden van oplossingen ook een kwestie van geven en nemen is.

Democratie van de toekomst

En dat brengt me bij de tweede belangrijke les die ik heb geleerd: we hebben dit als samenleving zo hard nodig. En daarmee bedoel ik niet dat burgerberaden het antwoord op alles zijn. Maar **plekken waar mensen met allerlei verschillende achtergronden en levensopvattingen elkaar ontmoeten, en samen in gesprek gaan over de kleine en grote uitdagingen van onze tijd, zijn wat mij betreft het fundament van de democratie van de toekomst.**

En dat niet alleen: de gigantische vraagstukken waar we als samenleving voor staan, zoals woningnood, migratie, ongelijkheid, zorg en onderwijs, zijn complex, systemisch en onderling verbonden. Ze kennen geen simpele antwoorden. Ze hebben de wijsheid van het collectief nodig. En vragen dus om **nieuwe vormen van democratie**, lokaal en nationaal.

Het mooiste van dit alles? **Het kan! Dat hebben de mensen van dit burgerberaad laten zien.** Dat ze voor moeilijke en gepolariseerde problemen uitstekend met impactvolle en haalbare oplossingen kunnen komen. Met oog voor alle belangen en de lange termijn. En keuzes kunnen helpen maken die voor de politiek ingewikkeld zijn. Ik ben ongelooflijk trots op het resultaat van hun werk en de kwaliteit van hun advies. Dit burgerberaad bewijst dat democratie zoveel meer is dan eens in de vier jaar stemmen. Het is een waardevolle verrijking van onze democratie.

Hoop en optimisme

Tegelijkertijd had het burgerberaad ook tegenwind. De politieke context veranderde meerdere keren. En er waren vooroordelen en scherpe meningen over de legitimiteit van het burgerberaad door een gedeelte van de buitenwereld. Dat raakte de deelnemers. Wat mij raakte was de veerkracht van de mensen die samen dit burgerberaad vormen: ze hebben mij hoop en optimisme gegeven. **Want wie je ook tegenkomt, er is altijd meer wat je verbindt dan wat je verdeelt. Die kracht benutten we in Nederland nog niet half.** Ik ben dan ook optimistisch over de toekomst van ons land en wat we samen kunnen realiseren: van 'zelfredzaamheid' naar 'samenredzaamheid'.

Lessen en dank

Voor het eerst in bijna 20 jaar is in Nederland een nationaal burgerberaad georganiseerd. **Het was pionieren. En we hebben heel veel geleerd.** Over hoe je dit doet en welke randvoorwaarden essentieel zijn. Zo hebben we een basis gelegd voor toekomstige burgerberaden – en andere grootschalige participatieprocessen. Die lessen delen we graag op een later moment.

Ik wil nu alle mensen die aan dit burgerberaad hebben bijgedragen bedanken. Van de bedrijven waar we op veldbezoek mochten komen tot de deskundigen die met het burgerberaad in gesprek gingen, van alle betrokken wetenschappers en ambtenaren tot de gespreksbegeleiders, de creatievelingen, de bouwers en de sjouwers. **Het is ongelooflijk hoeveel mensen dit burgerberaad een warm hart hebben toegedragen en bergen werk hebben verzet om dit unieke democratische proces mee vorm te geven.** En in het bijzonder dankjewel aan het fantastische team dat met zoveel passie zo hard gewerkt heeft. En natuurlijk dankjewel aan de dappere en wijze

Nederlanders die samen het Nationaal Burgerberaad Klimaat zijn.

En nu

En nu is het aan de politiek om hier echt iets mee te gaan doen. Het burgerberaad geeft een duidelijk advies met concrete aanbevelingen en richtingen voor een verder gesprek. Het burgerberaad blijft nog een jaar bij elkaar om te monitoren hoe het kabinet en de Tweede Kamer opvolging geven aan het advies. En om hierover met het bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties en de rest van de samenleving in gesprek te gaan.

De oproep van het burgerberaad aan de politiek en de overheid is duidelijk: **werk samen, naar ons voorbeeld.** Juist nu! Pak regie, denk groot, maak langetermijnbeleid, los problemen op en wees transparant. Zeg niet alleen dat er meer naar burgers geluisterd moet worden, luister ook echt naar ze. En handel er dan naar.

Het kabinet en de Tweede Kamer hebben zelf om dit advies gevraagd; het burgerberaad en ik rekenen erop dat ze er nu mee aan de slag gaan.

Nienke Meijer

Onafhankelijk voorzitter Nationaal Burgerberaad
Klimaat

En nu? Nu is het aan de politiek. Onze aanbevelingen zijn geen sieraden voor in een la, maar gereedschap dat gebruikt moet worden. Geen decoratie voor een rapport, maar richtingaanwijzers die midden in de samenleving horen te staan. Als stem van ons, burgers, die hier onze tijd en energie hebben gegeven om iets groters vorm te geven. Het is geen eindpunt. Het is een uitnodiging. Om te luisteren. Om te handelen. Om te erkennen dat deze aanbevelingen niet zomaar losse ideeën zijn, maar een stem voor het volk van Nederland. En als dat gebeurt, dan was al dat harde werk meer dan de moeite waard. Dan is dit niet zomaar een kroon op het werk, maar een kroon die ook gedragen wordt.

Bijlage

Besluitenlijst aanbevelingen

ALGEMEEN

ETEN

SPULLEN GEBRUIKEN

REIZEN

AANBEVELINGEN AANGENOMEN	Ja Percentage	Nee Percentage
Samen tegen voedselverspilling	97%	3%
Lang leven(de) spullen!	94%	6%
Duurzaam ondernemen moet lonen	93%	7%
De kracht van jongeren: dialoog, klimaat en actief burgerschap	90%	10%
Bewuster vliegen	88%	12%
Iedere stem telt: belangen in balans	87%	13%
Circulaire economie: het begint bij de grondstof	86%	14%
De trein- duurzaamheid en kwaliteit op het juiste spoor	86%	14%
Werk thuis, in de buurt of pak de fiets!	83%	17%
Voor wat het waard is: het beste product voor de beste prijs	83%	17%
Gezonde voeding voor iedereen (productie)	83%	17%
Pak de regie in ruimtelijke ordening	82%	18%
Schoner rijden sneller beschikbaar en bereikbaar	80%	20%

AANBEVELINGEN NIET AANGENOMEN	Ja Percentage	Nee Percentage
Deelbare spullen: slimmer omgaan met spullen die incidenteel gebruikt worden	74%	26%
Van regenton tot rekening: watergebruik met gezond verstand	73%	27%
Duurzaam kiezen via impactlabel	73%	27%
Van Cool naar Koel: verbind en vertel!	73%	27%
Alle ministers in één gebouw	71%	29%
Aantal vervoersbewegingen verminderen en verduurzamen	69%	31%
Inzetten op de eiwittransitie	69%	31%
Aan de slag! Creëer beraadstafels voor duurzame mobiliteit en de voedselketen	66%	34%
Perspectief voor Nederland: allesomvattende visie voor de lange termijn	60%	40%
Klimaatbonus voor iedereen	56%	44%

RONDE 1: INZICHTEN DELEN

Deel wat je heeft verrast tijdens de
reis, reizen en spullen gebruiken

**Nationaal
Burgerberaad**
Klimaat

Colofon

Redactie: **Nationaal Burgerberaad Klimaat**

Projectorganisatie: **Overlegorgaan Fysieke Leefomgeving**

Publicatiedatum: **1 december 2025**

info@burgerberaadklimaat.nl

www.burgerberaadklimaat.nl

**Scan de QR-code en steun de
stem van het burgerberaad!**

